ANTON LOSIK
BIEŁARUSKI PRAVAPIS
Miensk, 1943 h.

<2>

Genehmigt und für den Schulgebrauch an den welssruthenischen Volksschulen des Generalbezirks zugelassen durch Erlass des Generalkommissars für Weissruthenien vom 5 August 1942. Abt. II i Ju/Ho.

Zahadam Hieneralnaha Kamisara Biełarusi z 5 žniŭnia 1942 h. dazvoleny i dapuščany da školnaha užytku u biełaruskich narodnych škołach Hieneralnaje prastory Biełarusi. Addz. II Ju/Ho.

Schul- und Jugendverlag in Minsk

Vydańnie Vydaviectva Padručnikaŭ i Litaratury dla Moładzi u Miensku. Miensk, 1943 h.

<3>

P R A D M O V A.

Uvieś pravapis składajecca z troch častak:

I. A. Pravapis hukaŭ – hałosnych i zyčnych – u vasnovie słovaŭ.

B. Praviły pieranosu słovaŭ.

U hetym raździele dadzienyja praviły napisańnia hukaŭ va usich vypadkach, jakija mohuć sustrakacca pry piśmie. Aprača taho, da šmat jakich praviłaŭ dadadzienyja «Uvahi». U henych uvahach dajucca kaniečna patrebnyja dadatki da pravilaŭ.

II. Pravapis čaścinaŭ movy i roznych čaścinak, pravapis inšamoŭnych słovaŭ i pravapis proźviščaŭ, imieńniaŭ i hieahrafičnych nazovaŭ.

U hetym raździele u pravapisie paasobnych źmiennych čaścinaŭ movy dajecca detalizavany pravapis hukaŭ u kančatkach słovaŭ, a taksama pravapis niaźmiennych čaścinaŭ movy.

Pravapis źmiennych čaścinaŭ movy systematyzavany pavodla punktaŭ:

I. Užyvańnie e i a; II. Pravapis kančatkaŭ i III. Pravapis sufiksaŭ.

U hetym raździele pryviedziena šmat kaniečna patrebnych i praktyčnych zaŭvahaŭ, jak dadatkaŭ da adpaviednych praviłaŭ.

III. Pravapis znakaŭ prypynku (punktacyja).

Hety pravapis pabudavany na pryncypie vydzialeńnia znakami syntaksyčnych adzinak: skazu, zvarotka, pabočnaha <4> słova, adnarodnych čaścinaŭ skazu, prydatkaŭ, adasobnienych čaścinaŭ i h. d. Ale praviły raźmierkavanyja nie pavodla syntaksyčnych adzinak, a pavodla znakaŭ prypynku: punktu, kličnika, pytalnika, šmatkropja, koski, kropki z koskaju i h. d.

Takim paradkam, adno praviła, prykł., na užyvańnie koski, abyjmaje saboju usie vypadki na hety znak, što zručna dla daviedak.

Da hetaha raździełu dadadziena užyvańnie złučka.

Pry składańni «Biełaruskaha pravapisu» aŭtar karystaŭsia kansultacyjaj dacenta K. Škućka.

Apošniuju redakcyju pravapisu rabiŭ A. Adamovič, jaki unios papraŭki u farmulavańni niekatorych praviłaŭ.

ANTON LOSIK.

Miensk,

Lipień 1942 h.

<5>

ČASTKA I.

A. PRAVAPIS HUKAŬ – HAŁOSNYCH I ZYČNYCH.

§ 1. PRAVAPIS HAŁOSNYCH HUKAŬ.

1. Pravapis o, e, a.

Praviła 1. U biełaruskaj movie o paśla ćviordych i zaćviardziełych zyčnych, a e paśla zaćviardziełych pišucca tolki pad naciskam; nie pad naciskam zamiž o i e pišacca a: stoł – stały, kosy – kasa, hory – hara, rosy – rasa, šosty – šaści, rečka – raka, cehła – cahielnia, strechi – stracha i h. d.

Praviła 2. Etymalohičnaje a nie źmianiajecca na e u zaležnaści ad nacisku: śviata – śviatkavać; jar – jaravy, jaryna; miakiš – miakkavaty; jasień – jasianiovy; viazka – suviaź, zaviaź; jasna – vyjaśniena; piać – piacihadovy, piaciorka; apajasany – pojas; padrabiazny – drobiaz; ciaha – ciahnuć; a taksama: bojazna – bajaźlivy, zajac, pamiać, miesiac, tysiača, pohlad, vyhlad, dohlad, Prypiać, jasakar, viejali, siejali, tajali, źviejana, pasiejana, viejałka, siejałka (ad: viejać, siejać, tajać), dzieviać, dziesiać i inš.

Uvaha. Etymalohičnaje a u słovie hladzieć čarhujecca z naciśnienym e: hladzieć – hledziačy, praduhledzieć.

2. Składy pierad naciskam.

Praviła 3. a) U pieršym składzie pierad naciskam paśla miakkich zyčnych i j zamiž etymalohičnaha e, o zaŭsiody pišacca a: viečar – viačera, vielič – vialiki, les – laśnik, ziemli – ziamla, sioły – siało, siostry – siastra, aziory – aziaryna, nios – niasu, vioz – viazu, a taksama: niama, ježa, – jada, jełka – jałovy i h. d.

<6>

b) U druhim składzie pierad naciskam paśla miakkich zyčnych e zamianiajecca na a tolki tady, kali u pieršym składzie niama a: niavučony, laśniki, dalačynia, piavuny, niašyroki, vialičyniaŭ, biazupynna, biaduna, latucieńnie, miatuśnia, siastryna, ciapłynia i h. d.

c) Kali-ž u pieršym składzie jość a, dyk u druhim paśla miakkich zyčnych pišacca e: sielanin, vierabiej, mierkavali, ziemlany, vieraciony, zielanieje, miešanina, cieślary, siemjanin, lesavy i h. d.

d) U trejcim i dalejšych składoch pierad naciskam etymalohičnaje e nikoli na piśmie nie zamianiajecca na a: vieraciano, bieśpierapynna, bieśpieraškodna, bieśpierabojna, niedamahać i h. d.

e) Hetamu praviłu padlahajuć i paasobnyja nie i biez, pryčym składy pierad naciskam ličacca ad nacisku taho słova, pierad jakim nie i biez stajać, napr.:

1-šy skład pierad naciskam: nia viedaju, nia bačyŭ, nia hledziačy; biaz knihi, biaz kłopatu, biaz suviazi.

2-hi skład pierad naciskam: nia była, nia vychodziŭ, biaz dziciaci, biaz sumleńnia; ale: nie chaču, nie mahu, nie chadziła, nie chapiła, biez papiery, biez naciažki, biez cialaci.

3-ci i dalejšy skład pierad naciskam: nie abmiarkoŭvali, nie dastavali, biez niedastatku, biez dapamohi, biez niedamahańnia, biez abmierkavańnia i h. d.

3. Pravapis składanych słovaŭ.

Praviła 4. U skladanych słovach złučalnyja huki o, [e] pišucca tolki pad naciskam: kurodym, syrovadka, siaholeta, siahońnia, suchiedni;

nie pad naciskam pišacca a: sienakos, pustaćviet, ziemlatrus, idejalohija.

Praviła 5. Składanyja słovy zvyčajna užyvajucca za paasobnyja słovy z adnym naciskam i tamu jany padparadkujucca ahulnym praviłam akańnia, napr.:

<7>

1) o = a: kanavod, damasied, hałalod, kałamaź, harbanosy, daŭhanosy, daŭhahryvy, daŭhaviazy, kasavoki, dabradziej, navabraniec, samasiejka, čarnaziom, čartapałoch, čarnabryvy, čarnahałovy, raznastajny, bahabojnaść;

2) e = a: čarvatočyna, sardabolny, šaścihadovy, šasnaccač, hrachavodnik;

3) e = a (paśla miakkich zyčnych): Vialikdzień, miadźviedź, siamnaccać, vasiamnaccać;

4) e = e: Biełaruś, sienažać, biełavusy, biełabrysy, biełahałovy, biełahrudyja, vietrahony, śvietłavoki, vierbałoz, zadniejazyčny.

Uvaha. U składanych słovach «poŭ» pišacca tolki pad naciskam: poŭnač, poŭdzień (i połudzień); nie pad naciskam pišacca «paŭ»: paŭhoda, paŭčvarta (rubla), paŭpiata, pau^šasty (viarsty), paŭsiama, paŭvaśma, paŭdarožki, paŭpudovik (i pałukašak).

Praviła 6. Kali u vabiedźviuch składovych častkach słova čujucca raŭnamocnyja naciski, dapuščajecca napisańnie nienaciśnienych o, e, napr.:

o = o: štodnia, štodzienna, štomiesiačny, čyrvonahrudyja, trochpaviarchovy, ćviordakryły, movavieda, pryrodavieda, słovavytvareńnie;

e = e: hetaročny, čechasłavacki.

Na tej samaj padstavie kolkasnyja składanyja ličboŭniki, druhoju častkaju jakich służyć słova «sot», i vytvaranyja ad ich paradkavyja pišucca z zachavańniem nienacisknych o, e: šeśćsot, siemsot, vosiemsot, dzieviaćsot, a taksama: šeśćsoty, siemsoty, vosiemsoty, dzieviaćsoty.

4. Składy ro, ło, le.

Praviła 7. Niekatoryja nacisknyja składy ro-, ło-, le nie padlahajuć akańniu, pierachodziačy u ry-, ły-, li-, napr.: hrom – hrymić, drož – dryžyć – dryhva, kroŭ – kryvič, brovy – bryvo, kroška – kryšyć – krychu, skrohat – skryhitać, drovy – dryvami – dryviany, brod – bryści, hłotka – hłytać – prahłynuć, blochi – błycha, blesk – bliščyć, a taksama: jabłyk, trybuch, tryvoha, chryścić i h. d.

<8>

5. Składy paśla nacisku.

Praviła 8. U vasnovie słova paśla nacisku etymalohičnaje e paśla miakkich zyčnych i j nikoli nie pierachodzić u a: vosień, kamień, žniejek, chvojek, vierasień, koler, bieleńki, dabrodziej, zroblena, as’vietlena, chicier i h. d.

6. Pravapls hukaŭ i, u, ŭ.

Praviła 9. Kali i abo u stajać asobna ci u pačatku słova, to jany nie skaračajucca, zaŭsiody pišucca składovyja i, u: papiera i čarniła; čytała i pisała; jon jaho i poić i kormić; jana i jon; była u nas, kniha u mianie, było uletku, brali udzieł, była uvaha, heta uskładnić i h. d.

U vieršach dziela zachavańnia pamieru dapuščajecca skaračeńnie i, u, ale tolki paśla hałosnych; skaračeńnie hetych hukaŭ paśla zyčnych i znakaŭ prypynku nie pažadanaje, napr.:

Dušy i sercajka takoha
I tej biaźmiernaj dabraty
Šukaci tolki chiba ŭ Boha –
Ŭ druhich ludziej nia znojdzieš ty.

U trejcim radku skaračeńnie u pravilnaje, a u čaćviertym ŭ užyta zusim niapravilna, bo tut u staić paśla praciažnika, heta značyć, paśla znaku prypynku.

Hetak i u M. Bahdanoviča: «A zaviernieš ŭ zavułak – jon ciesny, kryvy»; ŭ paśla zyčnaha huku užyta niapravilna.

Praviła 10. Ŭ (nieskładovaje) pišacca:

1) Zamiž v: a) u słovie pamiž hałosnym i zyčnym, a taksama na kancy słovaŭ:

hałava	–	ale	hałoŭka	rovam	–	ale	roŭ
karova	–	,,	karoŭka	kryvi	–	,,	kroŭ
konavak	–	,,	konaŭka	carkva	–	,,	carkoŭny

b) paśla hałosnych pierad jotavanymi hukami ja, je, ju, ji: zdarovy – zdaroŭje, sałaviej – sałaŭja – sałaŭjom – sałaŭju – sałaŭji i pad.

<9>

2) Zamiž ćviordaha ł: a) u prymietnikach i pradmietnikach:

poŭny	zamiž	połny	voŭk	zamiž	vołk
toŭsty	,,	tołsty	taŭkač	,,	tałkač
doŭhi	,,	dołhi	baŭtać	,,	bałtać
žoŭty	,,	žołty	baŭtun	,,	bałtun

i h. d.

Ale kali pry źmienie słova ł stanie pierad hałosnymi, dyk jano nie pierachodzić u skaročanaje u (ŭ):

ihołka	bo	ihołak	stoł	bo	stała
stołka	,,	stołak	voł	,,	vała
kačałka	,,	kačałak	koł	,,	kała
pałka	,,	pałak	i h. d.		

b) U dziejasłovach prošłaha času mužčynskaha rodu adzinočnaha liku:

cytaŭ zamiž cytał	byŭ zamiž był
pisaŭ ,, pisał	vučyŭ ,, vučył
rabiŭ ,, rabił	bačyŭ ,, bačył
pracavaŭ ,, pracavał	i h. d.

Uvaha. U słovie «paŭ» (poŭ) ŭ pišacca zamiž ł nia tolki paśla hałosnych pierad zyčnymi: paŭmetra, paŭpuda, paŭšklanki i pad., ale i pierad hałosnymi: paŭarkuša, paŭaśminy, pryčym zaŭsiody razam, biaz złučka.

7. Prystaŭnyja huki.

Praviła 11. Prystaŭnoje v pišacca:

1) Pierad pačatkovym naciśnienym o, ale kali nacisk z o zychodzić na inšy hałosny huk i zamiž o čujecca a, pierad jakim niama hałosnaha huku, dyk prystaŭny huk v adpadaje:

vokny	ale	pad akno
voziera	,,	biez azior
vostraŭ	,,	Astravy (nazoŭ vioski)

i pad., a taksama: vožyk, vohnišča.

<10>

Ale kali pierad pačatkovym nienaciśnienym a jošć hałosny huk, to prystaŭny huk v zastajecca: za vaknom, na vaziorach, stała vastryć, navastryła, hladzić u vakno i hladzieli u vakno, koń u vatavie i koni u vatavie, kamień u vahni i drovy u vahni i h. d.

Hetamu praviłu padparadkujucca i biełaruskija hieahrafičnyja nazovy i proźviščy: Vorša, ale aršanski, Volha.

Uvaha. U słovie «voka» prystaŭnoje v zastajecca va usich skłonach: vačej, vačmi, vačami.

2) Prystaŭnoje v pišacca pierad pačatkovym karennym u niezaležna ad nacisku:

vučyć	i	vučeńnie	vuzieł	i	vuzłom
vucha	,,	vušmi	vuž	,,	vužaka
vulej	,,	vulloŭ	vulica	,,	vułka
vusy	,,	vusaty			

i h. d., a taksama i u siaredzinie słova: navuka, vyvučać, pavuk, pavucina, civun, zavułak, ale prystaŭnoje v nia pišacca, kali:

a) pačatkovaje u jošć prystaŭka: udzieł (dzialiba), uvaha (źniavaha), uviazka (viazać), uzdoŭž (doŭhi), uzimku (zima), uletku (leta), i h. d.;

b) kali pačatkovaje u vytvaryłasia z v:

ułada	zamiž	vłada
unuk	,,	vnuk
udava	,,	vdava
ułasnaść	,,	vłasnaść
ujun	,,	vjun
ujecca	,,	vjecca

i h. d.

Praviła 12. Prystaŭnyja i, a pišucca, kali słova pačynajecca na źbieh zyčnych, asabliva, kali pieršy zyčny budzie r, ł, m: irža, iržyšča, irže, irvać, ilnu, imchom, imhła, imšary, imknucca, aržany, amšary, aŭtorak, i h. d., a taksama: istužka, iskrypka, Amścisłaŭ.

Uvaha. U słovach hety, hetaja, hetaje, harech, hostry – h hetaksama prystaŭny huk.

<11>

§ 2. PRAVAPIS ZYČNYCH.

8. Zaćviardziełyja zyčnyja.

Praviła 13. Paśla zaćviardziełych zyčnych (ž, č, š, c, r, dž) z hałosnych pišucca tolki a, o, u, e, y: časam, žoŭty, žyta, čyhun, šyła, šyrynia, rečka, cybula, cerkva, daždžy i h. d.

9. Pravapis hłuchich i zvonkich zyčnych.

Z v o n k i j a: b, h, g, d, z, ž, dz, dž.

H ł u c h i j a: p, ch, k, t, s, š, c, č.

Praviła 14. Zvonkija zyčnyja na kancy słovaŭ i pierad hłuchimi čuvać, jak adpaviednyja im hłuchija, i naadvarot: hłuchija zyčnyja pierad zvonkimi čuvać, jak zvonkija. Ale pisać treba tak, jak hetyja huki čuvać pierad hałosnymi:

blizka	a nia	bliska	bo	blizieńka
budka	,, ,,	butka	,,	budačka
dziadźka	,, ,,	dziaćka	,,	dziadziečka
łyžka	,, ,,	łyška	,,	łyžačka
kazka	,, ,,	kaska	,,	kazać
chleb	,, ,,	chlep	,,	chleba
lod ,, ,,	lot	,,	lodu	
naładź	,, ,,	nałać	,,	naładzić
bob ,, ,,	bop	,,	bobu	

i naadvarot: čujucca zvonkija, a pisać treba hłuchija:

prośba	a nia	proźba	bo	prasić	
małaćba	,, ,,	maładźba		,,	małacić
piaćdziesiat	,, ,,	piadździesiat		,,	piaciora

Ale čuvać i pišacca: haradźba, bo haradzić.

Zaŭvažyć napisańnie słovaŭ: nadta, kiepska, raptam, šmat, navat, skroź, miakki.

Ale pryjmieńniki i prystaŭki, jakija kančajucca na b i d, jak ab, ad, pad, nad, pierad (prad) zaŭsiody pišucca niaźmienna <12> niezaležna ad taho, stajać jany pierad zvonkimi ci hłuchimi zyčnymi:

ab pień	nad saboju		padkazać
ad chaty	pierad svajmi		nadsypaŭ
ad knihi	absypać	nadsiek	
pad śviata	adchilić	pradstaŭnik	
pad šapkaju	adskočyŭ		
nad taboju	padkinuŭ		i h. d.

Praviła 15. Prystaŭki, jakija kančajucca na z, jak z, biez (biaz), uz, raz, cieraz, pierad hłuchimi zyčnymi (k, p, t, s, ch, c, č, š) źmianiajuć z na s:

skaciŭsia, skarystać, schadzić, biaskonca, biespracoŭny, uschod, uskłaści, uspomniŭ, raścić, raskryć, rassypać, raskazać, rastajać, cieraspałosica.

Ale u hetych prystaŭkach z zastajecca biaz źmieny:

1) pierad zvonkimi zyčnymi: zharyć, zhinuć, biezdapamožny, biazdomny, uzhadavać, zžaliŭsia, źbiŭ;

2) pierad v, ł, m, n, r: zvalić, zvažyć, złavić, razłamać, raźniać, uzmacnić, źniać, uzraści, razrezać, zrabić i h. d.;

3) pierad jotavanymi je, ja, ju: uźjechaŭ, raźjaždžali, raźjušany;

4) kali z, biez (biaz) i cieraz pišucca asobna (pryjmieńniki), dyk z na s nie źmianiajecca: z chaty, biaz soli, biaz šapki, cieraz sad, cieraz pole i h. d.

10. Pravapis d i t (dziekańnie i ciekańnie).

Praviła 16. Zyčnyja d i t u biełaruskaj movie byvajuć tolki ćviordyja: lod, harod, vada, druhi, chata, chałat, płot, bot i h. d.

Pry pamiakčeńni hetych hukaŭ d pierachodzić u dź, a t u ć miakkija:

<13>

lod na lodzie	chata u chacie
vada u vadzie	chałat ,, chałacie
harod ,, harodzie	płot na płocie
budu budzie	bot u bocie

i h. d.

Uvaha. Pierad miakkim v karennyja d i t zaŭsiody pamiakčajucca u dź, ć: dźvie, dźvieście, dźviery, Dźvina, čaćvier, u Lićvie, u tavaryśćvie, amiarćvieły.

Taksama pierad miakkim m: ćmiany, dźmie.

Ale pierad miakkim v nie źmiakčajecca:

a) prystavačnaje d: adviazać, advieźci (adviazu), advieści (adviadu), padvieści, padviesiŭ, padviačorak, padviazali i h. d.;

b) sufiksalnaje t, pierad jakim jość dz, abo c: u hramadztvie, u supracoŭnictvie.

11. Pravapis pamiakčanych z, s, c, (z «t»).

Praviła 17. Pierad miakkimi zyčnymi huki z, s, c pamiakčajucca – čuvać i pišacca ź, ś, ć: źmiena, źvier, źniać, śnieh, ślaza, paśpiech, ćvicie, ćviet i h. d.

Ale pierad h, k, ch hetyja huki nie pamiakčajucca: zhinuć, schilić, skinuć.

12. Pravapis złučeńniaŭ zyčnych.

Praviła 18. Złučeńnie ds karennaha d z sufiksalnym s u sufiksach sk, stv pišacca praz dz:

zamiz:	pišacca:
haradski	haradzki

ludski	ludzki
susiedski	susiedzki
švedski	švedzki

a taksama: susiedztva, śledztva.

<14>

Praviła 19. U złučeńniach stn, stł, zdn, rdc, rdn, ždn siarednija zyčnyja t, d u movie nia čuvać i nia pišucca, napr.:

zamiž: pačestny pišacca: pačesny

istnavać	isnavać
postny	posny
karystny	karysny
złostny	złosny
niaščastny	niaščasny
pastłać	pasłać (paściel)
pozdny	pozny
serdca	serca
miłaserdny	miłaserny
každny	kažny

Uvaha. Havorycca i pišacca sonca (a nia «soŭnca»).

Praviła 20. Kali złučeńnie sč čaradujecca z sk, dyk hetaje złučeńnie pišacca praz šč:

łaska – łaščycca
vosk – vaščyna
tresk – traščyć
pisk – piščyć
polski – Polšča
pruski – Pruščyna
Miensk – Mienščyna
piaski – piaščany

Praviła 21. Kali złučeńnie cč čaradujecca z ck, dyk pišacca praz čč:

niamiecki – Niamieččyna
turecki – Tureččyna
połacki – Połaččyna
słucki – Słuččyna
kazacki – kazaččyna
staraśviecki – staraśvieččyna

Praviła 22. Zamiž złučeńniaŭ žs, zs, šc, ss, karennych ž, z, š, s z sufiksami sk i stv, čuvać i pišacca s:

<15>

zamiž: pryhožstva pišacca: pryhostva

Božski	Boski
množstva	mnostva
ryžski	ryski
pražski	praski
francuzski	francuski
kaŭkazski	kau^kaski
ptušstva	ptustva
charašstvo	charastvo
češski	češki
biełarusski	biełaruski
palesski	paleski

Uvaha. U dziejasłoŭnych formach zvarotnaha stanu (z sia na kancy) złučeńni šs, žs pišucca etymalohična:

myješ – myješsia
vučyš – vučyšsia
nia ruš – nia rušsia
nie parež – nie parežsia

Praviła 23. Złučeńni ts, ks, cs, čs karennych t, k, c, č z sufiksami sk, stv pierachodzić1 u movie i na piśmie u c:

zamiž: bratski	pišacca: bracki
bratstva	bractva
varjatstva	varjactva
studentski	studencki
svajakski	svajacki
kazakski	kazacki
mastakski	mastacki
hrekski	hrecki
vydaviecstva	vydaviectva
kupiecski	kupiecki
kupiecstva	kupiectva
tkačski	tkacki

Praviła 24. Kali karennyja t, d, č stajać pierad sufiksalnym k, dyk tk, dk, čk pry źmienie słova dajuć złučeńni tc, tč, dc, dč, čc, pryčym złučeńni tc, dc, čc vymaŭlajucca jak cc, a złučeńni tč, dč vymaŭlajucca jak čč, ale hetyja złučeńni pišucca etymalohična:

<16>

matka	čuvać:	pry maccy	ale pišacca:	matcy
nitka		na niccy	na nitcy	
zahadka		u zahaccy		u zahadcy
susiedka		susieccy	susiedcy	

dačka	daccy	dačcy
kačka	kaccy	kačcy
saročka	saroccy	saročcy
nitačka	pa nitaccy	pa nitačcy
matka	maččyn	matčyn
susiedka	susieččyn	susiedčyn

Uvaha. Złučeńnie dc u ličboŭnikach pišacca fanetyčna, praz cc: adzinaccać, dvanaccać, čatyrnaccać, siamnaccać, vasiamnaccać, dzieviatnaccać, dvaccać, tryccać.

Praviła 25. Kali prystaŭki z, raz, biez, cieraz złučajucca sa słovami, jakija pačynajucca z c, dyk pišacca šč: ščasać, ščyščać, raščasać, raščuchać, biaščynstva, biaščeścić, ščaście, roščyna.

Praviła 26. U złučeńniach sč, zč, pry spałučeńni asnovy z sufiksami pišacca, jak i čuvać, złučeńnie šč:

pierapisać – pierapiščyk

raznasić – raznoščyk

prykaz – prykaščyk

pieravoz – pieravoščyk

pakazać – pakaščyk

abjezd – abješčyk

Praviła 27. Złučeńni dč, tč karennych d, t z sufiksami čy, čyk pišucca etymalohična:

śled – śledčy zahad – zahadčyk

hazeta – hazetčyk harod – harodčyk

13. Pravapis padoŭžanych zyčnych («padvojnych»).

Praviła 28. Na miescy staroj hrupy hukaŭ: hałosny + zyčny + j + hałosny («viesie + l + j + e», «žy + t + j + e») u biełaruskaj movie (zvyčajna na kancy pradmietnikaŭ) atry<17>malisia padoŭžanyja zyčnyja z pryciśnienym vymaŭleńniem («padvojnyja»).

Padoŭžanyja zyčnyja mohuć być tolki pamiž hałosnymi:

dźdz: – sudździa, ładździa; miedździu, razvodździe, dziesiacihodździe;

źz: – hraźziu, maźziu, ryźzio, źziaje, zaźziać, pałoźzie;

ll: – ralla, Illa, viasielle, kolle, sollu, Kupalle, hallo, zielle, pryvolle, ille, illecca (lepš: lije, lijecca);

ńn2: – kamieńnie, kareńnie, zadańnie, čytańnie, pisańnie, zdareńnie, pytańnie, sumleńnie, paviedamleńnie, uzhadavańnie, skarystańnie, varańnio;

śs: – kałośsie, vałośsie, kaśsio, dvukośsie, bruśsie, suhałośsie, huśsiu;

ćc: – žyćcio, viećcie, bahaćcie, kućcia, raźvićcio, piaćciu, dziesiaćciu, dvaccaćciu, tryccaćciu;

ale: maładościu, staraściu, šaściu biez padvajeńnia c, bo jano staić pamiž zyčnym i hałosnym: «maładoś + c + iu», «šaś + c + iu»;

žž: – zbožža, padarožža, uźbiarežža;

čč: – suk – suččo, łyka – łyččo, za piečču, u vačču, łamačča, zarečča, abličča;

šš: – uzvyšša, zacišša, u vuššu, z roskaššu.

Apriača taho padvojnyja zyčnyja z pryciśnienym vymaŭleńniem źjaŭlajucca pry złučeńni prystaŭki z karennym hukam, ci karennaha n z sufiksalnym n: rassypać, ssypać, biassprečna, raśśmiajaŭsia, addać, paddać; biazzuby, razzłavaŭsia; ale: raskazać («raz + kazać», a nie [«]raz + skazać»), kamienny, naścienny, jačmienny, konny, mašynny, čyhunny, nadzionny, rajonny, vapienny, karenny, strašenny.

Padvojnaje cc pišacca:

a) u ličboŭnikach: adzinaccać, dvanaccać, trynaccać, dzieviatnaccać, dvaccać, tryccać;

b) u dziejasłovach nieaznačalnaj formy i u 3-aj asobie adzinočnaha i množnaha liku ciapierašniaha abo budučaha prostaha času, kali c staić paśla hałosnych: mycca, vučycca <18> i vučacca, kupacca, śmiajacca, myjecca – myjucca – pamyjucca, kupajecca – kupajucca – pakupajucca i h. d.

Ale kali c staić paśla zyčnych, dyk pišacca adno c: zdasca, adjesca, najesca.

Uvaha. Zyčnyja b, p, m, r, a taksama ŭ nie padvojvajucca: biazrybje, kupjo, siamja, nadvorje, zdaroŭje, sałaŭji.

14. Miakkija zyčnyja.

Praviła 29. Miakkaść zyčnych aznačajecca:

1) znakam pamiakčeńnia (') nad litarami c, n, s, z, dz pierad miakkimi i ćviordymi zyčnymi i na kancy słovaŭ: źvier, śnieh, dźvie, dźviery, ludźmi, maładość, čytańnie, zadańnie, zaźziaje, koń, pień, dzień, łoś, huś, hraź, maź, miadźviedź, piśmo, vośmy, dźmu;

2) znakam pamiakčeńnia (') pierad j: źjeli, źjava, źjaŭlajucca, raźjušany, źjechalisia, źjezd, źinačyć i h. d.

3) u miakkich składoch miakkaść zyčnych aznačajecca litaraju i: viasna, nieba, sioły, vioska, vielič, siudy i h. d.

Praviła 30. U biełaruskaj movie pierad j užyvajucca zaćviardziełyja i ćviordyja zyčnyja: nadvorje, pju, bju, kupjo, siamja, pjaŭka, biazrybje, abjava, šmatkropje, abjechać, abjezd, padjechaŭ, padjeŭ, vierabji, siemji, barjer i h. d.

B. NACISK NAD SŁOVAMI.

Praviła 31. Nacisk nad słovam treba stavić tady, kali słova moža užyvacca z roznymi naciskami i pry kažnym nacisku maje novaje

značeńnie, abo kali słova mała viedamaje i treba adznačyć jahonaje vymaŭleńnie:

vadà – vàda

mukà – mùka

màzali – mazali

vùčyć – vučyć

vyklikali – vyklikàli

<19>

C. PRAVIŁY PIERANOSU SŁOVAŬ.

Praviła 32. 1) Słova pieranosicca pavodla składoŭ: li-ta-ra-tu-ra, stra-cha, ško-ła.

2) Adnaskładovyja słovy nie pieranosiacca: stoł, voŭk, dzień, sto, drot.

3) Litarnyja złučeńni dz, dž, kali jany abaznačajuć adzin huk, nielha raździalać: hru-dzi, va-dzie, žar-dzio, su-dzić, daž-džu, cha-džu, va-džu, adra-džeńnie.

Ale: ad-zimavaŭ, ad-žaŭ, bo tut dz, dž stanoviać pa dva huki.

4) Litary j i ŭ nie addzialajucca ad papiaredniaj litary: vaj-na, zaj-cy, svaj-ho, čytaj-ma, hałoŭ-ka, asnoŭ-ny, poŭ-na, toŭ-sty, žoŭ-ty.

5) Adnaskładovuju prystaŭku pry pieranosie nielha raździalać: pad-pisaŭ, bias-konca, ras-pytali, pry-tknucca, ad-značyć, ad-žanuć i h. d.

Ale nielha pieranosić tak: «raz-umny», bo tut niapravilny padzieł na składy, treba pieranosić tak: razum-ny.

6) Złučeńnie zyčnych raźbivajecca: piś-mo, pal-cy, sias-tra, ciop-ły, lep-šy, druž-ba, pał-ka, var-ta, straš-na.

7) Z dźviuch adnolkavych zyčnych pry pieranosie adna pakidajec[c]a, a druhaja pieranosicca: kamien-ny, kaloś-sie, hal-lo, noč-ču, zbož-ža, nasień-nie i h. d.

<20>

ČASTKA II.

A. PRAVAPIS ČAŚCINAŬ MOVY I ČAŚCINAK.

§ 3. PRAVAPIS PRADMIETNIKAŬ.

I. Pravapis nienaciśnienych e i a u kančatkach pradmietnikaŭ.

Praviła 33. Nienaciśnienaje e u marfalohičnych formach pradmietnikaŭ pišacca:

1) pry miakkaj asnovie u nazoŭnym i vinavalnym skłonach adzinočnaha liku nijakaha rodu: pole, zielle, śniedańnie, nasieńnie, čytańnie, zdareńnie, pytańnie i h. d.;

2) pry ćviordaj asnovie u kličnym skłonie mužčynskaha rodu adzinočnaha liku: bracie, hołubie, susiedzie, dubie i pad.;

3) pry miakkaj asnovie u tvornym skłonie adzinočnaha liku mužčynskaha i nijakaha rodu: hajem, krajem, łokciem, cieściem, polem, ziellem, śniedańniem, čytańniem, zdareńniem, pytańniem i h. d.;

4) pry ćviordaj asnovie u miesnym skłonie adzinočnaha liku usich rodaŭ i u davalnym skłonie žanočaha rodu:

narod – u narodzie
paroh – na parozie
les – u lesie, jak na stale, ab vale;
słova – u słovie
palena – na palenie
śviata – ab śviacie, jak na vaknie, u humnie;
chata – chacie i u chacie
daroha – darozie i na darozie
škoła – škole i u škole, jak u vadzie, na hradzie;

<21>

5) u nazoŭnym skłonie množnaha liku mužčynskaha rodu z sufiksami -in i -ovie:

sielanin — sialanie
mieščanin — miaščanie
pałačanin — pałačanie
brat — bratovie
muž— mužovie i h. d.

Praviła 34. Nienaciśnienaje a pišacca u nastupnych marfalohičnych formach pradmietnikaŭ:

1) u nazou^nym skłonie adzinočnaha liku žanočaha rodu: dola, vola, pieśnia, višnia, stancyja, linija i h. d.;

2) u nazoŭnym skłonie adzinočnaha liku nijakaha rodu na -mia i u nazovach maładych žyviolinaŭ: imia, plemia, siemia, dzicia, ciala, parasia;

3) u rodnym skłonie adzinočnaha liku mužčynskaha i nijakaha rodu: pryjaciela, vučnia, durnia, złodzieja, jak: kania, łasia; pola, ziella, čytańnia, śniedańnia, jak žyćcia, byćcia;

4) u tvornym skłonie adzinočnaha liku žanočaha rodu: dolaju (j), volaju (j), pieśniaju (j), višniaju (j), stancyjaju (j), linijaju (j), i h. d.;

5) u rodnym skłonie množnaha liku usich rodaŭ na -aŭ, kali nacisk nia padaje na kančatak: vučniaŭ, łokciaŭ, ziemlaŭ, zdareńniaŭ, śniedańniaŭ, stancyjaŭ, linijaŭ i h. d.;

6) u davalnym skłonie množnaha liku usich rodaŭ, kali nacisk nia padaje na kančatak: vučniam, łokciam, ziemlam, zdareńniam, śniedańniam, stancyjam, linijam i h. d.;

7) u tvornym skłonie množnaha liku usich rodaŭ: pniami, lasiami, vučniami, łokciami, ziemlami, zdareńniami, stancyjami, linijami i h. d.;

8) u miesnym skłonie množnaha liku usich rodaŭ z naciskam nie na kančatku: ab vučniach, łokciach, ziemlach, zdareńniach, śniedańniach, na stancyjach, pa linijach i h. d.

<22>

II. Pravapis kančatkaŭ u pradmietnikach.

Praviła 35. U formach rodnaha skłonu adzinoč[n]aha liku pradmietnikaŭ mužčynskaha rodu užyvajucca dva kančatki: -a i -u u zaležnaści ad ichnaha začeńnia.

1) -a pišacca, kali pradmietniki aznačajuć pradmiety niepadzielnyja, častka jakich nia moža nazyvacca imiem całaha pradmietu, h. zn.:

a) pradmiety žyvyja: syna, brata, vała, vuža, sałaŭja, Andreja;

b) rečy i pryłady: sšytka, stała, siarpa, bota, płuha, a taksama: pnia, duba, klona;

c) nazovy častak cieła: łokcia, palca, iłba, kipcia, jazyka;

d) nazovy miesiacaŭ: kastryčnika, listapada, śniežnia, studzienia, červienia;

e) nazovy mieraŭ, hrošaj: metra, litra, funta, puda, rubla, franka, feniha;

f) pamianšalnyja: lasočka, kavałacka, sadočka.

2) -u pišacca u pradmietnikach mužčynskaha rodu, kali jany aznačajuć pradmiety padzielnyja, h. zn. takija, častka jakich moža nazyvacca imiem całaha pradmietu:

a) nazovy matarjałaŭ i źjavaŭ: piasku, vuhalu, popiełu, daždžu, śniehu, harochu, bobu, dziohciu, dymu, ahniu, hromu, vietru, aleju, kleju;

b) razumovyja paniaćci: rozumu, žalu, bolu, sumu, strachu, holasu, kłopatu, zapału, postupu, druku, uradžaju;

c) pradmiety zbornyja: ludu, natoŭpu, narodu, lesu, sadu, roju, łomu;

d) pradmietniki inšamoŭnaha pachodžańnia: dakumentu, tomu, placu, instytutu, technikumu, pracentu, faktu;

e) słovy, jakija ciažka padvieści pad jaki-niebudź vypadak: kraju, śvietu, harodu, tvaru, śledu, domu.

Uvaha 1. U zaležnaści ad značeńnia niekatoryja pradmietniki majuć padvojnyja kančatki: z masta i z mostu, aŭsa i aŭsu; nivodnaha kamienia, ale: u poli mnoha kamieniu; my spynilisia kala duba (kankretny pradmiet), ale: stoł zrobleny z dubu (matarjał).

<23>

Uvaha 2. U hieahrafičnych nazovach u vadnych vypadkach dapuščajecca -u, u druhich -a, a u trejcich – tyja i druhija: z Miensku, z

Słucku, z Polacku, z Donu; ale: z Barysava, z Rahačova, z Mira, z Kijeva, z Homielu i z Homiela, z Berlina i z Berlinu, z Paryža i z Paryžu.

Praviła 36. U tvornym skłonie adzinočnaha liku pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu majuć kančatki pad naciskam -om, nie pad naciskam -am i -em: stałom, rybakom, humnom, sałaŭjom, kaniom, žyćciom, hallom; z narodam, sa słovam; łokciem, krajem, polem, hajem, čytańniem.

Praviła 37. Tvorny skłon pradmietnikaŭ žanočaha rodu na -a maje kančatki pad naciskam -oju abo -oj, a nie pad naciskam -aju, abo -aj: sachoju i sachoj, vadoju i vadoj, ziamloju i ziamloj, chataju i chataj, dolaju i dolaj, pieśniaju i pieśniaj, stancyjaju i stancyjaj, linijaju i linijaj.

Kali-ž asnova kančajecca na zyčny huk, dyk tvorny skłon adzinočnaha liku žanoćaha rodu moža mieć kančatak -u, pryčym, kali zyčny pierad kančatkam staić paśla hałosnaha, dyk jon padvojvajecca, a kali paśla zyčnaha, dyk nie padvojvajecca: sol – solaj i sollu, stal – stalaj i stallu, moładź – moładziaj i moładździu, miedź – miedziaj i miedździu, hraź – hrazioju i hraźziu, pieč – piečaj i piečču, noč – nočaj i nočču; ale: radaściaj abo radaściu, staraściaj abo staraściu, maładościaj abo maładościu, kościaj (kaścioju) abo kościu (biez padvajeńnia zyčnych).

Praviła 38. Pradmietniki u miesnym skłonie adzinočnaha liku majuć kančatki:

1) -e va usich rodach z asnovaju na ćviordy zyčny: stoł – na stale, dub – na dubie, horad – u horadzie; hałava – na hałavie, sasna – na saśnie, jama – u jamie, daroha – na darozie; akno – na aknie, humno – u humnie, słova – u słovie, vołava – ab vołavie;

2) -e majuć pradmietniki žanočaha rodu z asnovaju na -k, kali nacisk prychodzicca na kančatak: ruka – u ruce, raka – na race.

Uvaha. U nastupnych słovach dapuščajecca kančatak -e pobač z inšymi: u dvare, na dvare (abo u dvary, na dvary), na hare (abo na hary), na małace (abo na małaku), na jazyce (abo na jazyku);

<24>

3) -i majuć pradmietniki usich rodaŭ z asnovaju na miakki zyčny, a u mužčynskim rodzie i na -j: łokać – na łokci, pień – na pni, ahoń – u vahni; kraj – u kraji, Dunaj – na Dunaji, haj – u haji, zvyčaj – ab zvyčaji; ziamla – na ziamli, kuźnia – u kuźni, pieśnia – ab pieśni, pole – na poli, zielle – u zielli, žyćcio – u žyćci;

4) na -y u miesnym skłonie kančajucca:

a) pradmietniki usich rodaŭ z asnovaju na zaćviardzieły zyčny (ž, č, š, c, r, dž): nož – na nažy, kluč – ab klučy, koš – u kašy; kaniec – na kancy, bor

– u bary; dziaža – u dziažy; pieč – na piečy, duša – na dušy, vulica – na vulicy, hara – na hary; plačo – na plačy, vohnišča – u vohniščy, sonca – na soncy, mora – u mory.

Uvaha. Pradmietniki mužčynskaha rodu z roznymi asnovami – jak zaćviardziełymi, tak i ćviordymi i miakkimi, kali aznačajuć asobu, čałavieka, dyk u miesnym skłonie majuć kančatak -u: Łukaš – pry Łukašu, Hryhor – na Hryhoru, ciaślar – ab cieślaru, tokar – ab tokaru, niemiec – ab niemcu, japoniec – ab japoncu, a taksama: ab Lavonu, ab Tarasu, na Ihnatu, ab Michasiu, pry kavalu, na Andreju i h. d.

b) Kančatak -y u davalnym i miesnym skłonach majuć usie pradmietniki žanočaha rodu z asnovaju na -k, kali nacisk nia prychodzicca na kančatak, pryčym -k čarhujecca z -c: matka – pry matcy, dačka – ab dačcy, rečka – na rečcy, šapka – u šapcy, kazka – u kazcy, hramatyka – u hramatycy, navuka – u navucy i h. d.

Uvaha. Usie pradmietniki žanočaha rodu adzinočnaha liku u davalnym skłonie majuć tyja samyja kančatki, što i u miesnym skłonie.

5) Na -u kančajucca pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu z asnovaju na -k: na suku, pry čalavieku, ab vaŭku, u Miensku, u Słucku, na vieku, na voku, u małaku.

Uvaha 1. Kali pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu majuć asnovu na -h ci -ch, dyk miesny skłon moža mieć taksama kančatak -u, jak i z asnovaju na -k: u strachu, na parohu, u kažuchu, u vuchu, na rahu (vulicy), ale: na rozie (vała).

Kali-ž h, ch čarhujecca z hukami z, s, dyk tady budzie kančatak -e: u strasie, na parozie, u kažusie, u vusie.

<25>

Uvaha 2. U pradmietnikach usich rodaŭ z asnovaju na h, ch u miesnym skłonie, a u žanočym rodzie i u davalnym h, ch čaradujucca z hukami z, s: łuh – na luzie, haroch – u harosie, vucha – u vusie, daroha – darozie i na darozie, kniha – knizie i u knizie, stracha – strasie i na strasie.

Praviła 39. Pradmietniki usich rodaŭ u nazoŭnym skłonie množnaha liku majuć kančatak u ćviordych i zaćviardziełych asnovach -y, a u miakkich i paśla h, k, ch – kančatak -i: narod – narody, avadzien – avadni, chata – chaty, pieśnia – pieśni, mora – mory, pole – pali; paroh – parohi, daroha – darohi, voŭk – vaŭki, žonka – žonki i žanki (apošniaje – toje samaje, što i «žančyny»), kažuch – kažuchi, stracha – strechi.

Ale: sielanin – sialanie, hramadzianin – hramadzianie, mieščanin – miaščanie i inš. (hl. praviła 33; 5.)

Uvaha. Nastupnyja pradmietniki z ćviordaju asnovaju u nazoŭnym skłońie množnaha liku zaŭsiody majuć kančatak -i, a nia -y: lud – ludzi, hon

– honi i pobač toj i druhi; kalena – kaleni i kaleny, čort – čerci i čarty, susied – susiedzi i susiedy (2, 3 susiedy).

Praviła 40. Pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu u rodnym skłonie množnaha liku majuć pad naciskam kančatki -oŭ, a nie pad naciskam va usich rodach -aŭ: valoŭ, stałoŭ, łasioŭ, pnioŭ, kavaloŭ, paloŭ; narodaŭ, nastaŭnikaŭ, humnaŭ, moraŭ, knihaŭ, rečaŭ, pryjacielaŭ, aleniaŭ, zadańniaŭ, pytańniaŭ, śniedańniaŭ, višniaŭ, maziaŭ, łaźniaŭ, stancyjaŭ, linijaŭ.

Ale u pradmietnikach žanočaha i nijakaha rodu, a u niekatorych słovach i mužčynskaha rodu mohuć być formy adnaje asnovy: rohaŭ i roh, hadoŭ i hod (piać hod), piać čałaviek, sialan, miaščan; voknaŭ i vakon, chataŭ i chat, sochaŭ i soch, chvalaŭ i chval, a taksama: zadač, škoł, vulic, chvojek, žniejek, ruk, noh, hor i h. d.

Praviła 41. Pradmietniki mužčynskaha rodu u rodnym skłonie množnaha liku majuć kančatak -aj nie pad naciskam, a pad naciskam -ej tolki u słovach: hroš – hrošaj, koń – koniaj, hon – honiaj, ale: lud – ludziej, hość – haściej, łapać – łapciej, čort – čarciej.

Praviła 42. 1) U pradmietnikach žanočaha rodu z kančatkami na zyčny u rodnym skłonie množnaha liku mohuć być <26> kančatki -aŭ tolki nie pad naciskam, u nacisknych-ža kančatkach budzie -ej: myšaŭ, piečaŭ, sienažaciaŭ, suviaziaŭ, asablivaściaŭ, ułaścivaściaŭ, ale: myšej, piačej, kurej, kaściej, husiej, śviniej.

Uvaha. Pradmietniki žanočaha rodu z asnovaju na v, l, m, n, r, asabliva kali hetyja huki stajać paśla zyčnych, majuć tolki kančatak -aŭ: klatva – klatvaŭ, brytva – brytvaŭ, miatła – miotłaŭ, palma – palmaŭ, patelnia – patelniaŭ, studnia – studniaŭ, kuźnia – kuźniaŭ i h. d.

2) Pradmietniki žanočaha rodu na -nia zaŭsiody majuć tolki poŭnyja kančatki: pieśnia – pieśniaŭ, višnia – višniaŭ, laźnia – łaźniaŭ.

3) Pradmietniki, u jakich pry adkidańni kančatku pavinna atrymacca nieskładovaje ŭ abo j, zaŭsiody majuć tolki poŭnyja kančatki: słova – słovaŭ (a nia słoŭ), umova – umovaŭ, stancyja – stancyjaŭ.

4) Kali pradmietniki nijakaha rodu majuć pierad kančatkam źbieh zyčnych abo padoŭžanyja zyčnyja, dyk u rodnym skłonie množnaha liku kančajucca na -aŭ: vydaviectvaŭ, bractvaŭ, zadańniaŭ, pytańniaŭ, padarožžaŭ i h. d.

Praviła 43. Kali asnova pradmietnikaŭ kančajecca na złučeńnie dvuch ci bolš zyčnych, dyk pamiž zyčnymi źjaŭlajucca ustaŭnyja huki, – pad naciskam -o, a nie pad naciskam -a, -e, napr.: krosny – krasion, viodry – viodzier i viadzior, ziemli – ziamiel, pałotny – pałocien i pałacion, vokny –

vokan i vakon, žorny – žoran i žaron, saročki – saročak i saračok, siastra – siaścior, vioska – viosak, žniejka – žniejek, chvojka – chvojek.

Praviła 44. Vinavalny skłon množnaha liku pradmietnikaŭ usich rodaŭ, jakija abaznačajuć nazovy žyvioły, adnolkavy z nazoŭnym skłonam, a da rodnaha skłonu padobny tolki tady, kali pradmietniki abaznačajuć asobu, čałavieka, napr.: pasu koni, paju vały, dojać karovy, stryhli aviečki, karmili cialaty, haniu parasiaty i h. d.

Ale: šanujuć baćkoŭ, lublu bratoŭ, pasłali žanok, bačyli siostraŭ, haduju dziaciej.

<27>

Praviła 45. U davalnym skłonie množnaha liku pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu majuć kančatki pad naciskam -om, a nie pad naciskam -am; žanočy-ž rod na -a zaŭsiody maje kančatak na -am, napr.:

kamu? čamu?: vałom, stałom, pniom, łasiom, palom, narodam, harodam, łokciam, cieściam, zdareńniam, pytańniam, a taksama: rukam, naham, chatam, socham, stancyjam, linijam i h. d.

Praviła 46. Tvorny skłon pradmietnikaŭ množnaha liku va usich rodach maje kančatak -ami (časam prosta -mi) niezaležna ad nacisku: stałami, narodami, rukami, chatami, słovami, siołami, pniami, łokciami, višniami, ziemlami, kaściami i kaśćmi, ludziami i ludźmi, stancyjami, linijami.

Praviła 47. U miesnym skl^onie množnaha liku pradmietniki mužčynskaha i nijakaha rodu majuć kančatki pad naciskam -och, a nie pad naciskam -ach. Pradmietniki žanočaha rodu na -a u hetym skłonie zaŭsiody majuć kančatki -ach: na stałoch, ab vałoch, na pnioch, ab łasioch, na paloch; u narodach, na parohach, u morach, u vaziorach, na lokciach, ab cieściach, u zadańniach, pry pytańniach, u rukach, nahach, na kaściach, u chatach, na sochach, u maziach, na stancyjach, pa linijach, ab uradžajach, ab zvyčajach i h. d.

Uvaha. Kali pradmietniki mužčynskaha rodu majuć formu rodu žanočaha na -a: starasta, dziadźka, staršynia, sudździa, a taksama: paeta, patryjota, dyk takija pradmietniki u nazoŭnym, rodnym i vinavalnym skłonach adzinočnaha liku majuć i formy žanockaha rodu: (niama) starasty, dziadźki, staršyni, sudździ, paety, patryjoty; (baču) starastu, dziadźku, staršyniu, sudździu, paetu, patryjotu.

U davalnym, miesnym i tvornym skłonach adzinočnaha liku hetyja pradmietniki z ćviordaju asnovaju majuć formu mužčynskaha rodu, a z miakkaju asnovaju formy žanočaha rodu davalny i miesny skłony (kamu? ab kim?): dziadźku, starastu, paetu, patryjotu, ale: staršyni, sudździ, jak: višni, pieśni.

Tvorny skłon: dziadźkam, starastam, paetam, patryjotam, ale: staršynioju, sudździoju.

U množnym liku pradmietniki mužčynskaha rodu z kančatkam -a, skłaniajucca tak, jak i biez kančatku: starasty, staršyni, starastaŭ, staršyniaŭ, starastam, staršyniam i h. d.

Praviła 48. Pad upłyvam biełaruskich prymietnikaŭ na -isty, -ysty – prysadzisty, zavivasty, plačysty – pazyča<28>nyja z čužych movaŭ pradmietniki na -ist pryniali na kancy -y: arhanisty, cymbalisty, himnazisty, seminarysty, sacyjalisty, kapitalisty.

Hetyja pradmietniki skłaniajucca, jak prymietniki.

Adzinočny lik.

N. sacyjalisty sacyjalistaja

R. sacyjalistaha sacyjalistaje (j)

D. sacyjalistamu sacyjalistaj

V. sacyjalistaha sacyjalistuju

T. sacyjalistym sacyjalistaju (j)

M. ab sacyjalistym ab sacyjalistaj

Množny lik.

N. sacyjalistyja

R. sacyjalistych

D. sacyjalistym

V. sacyjalistych

T. sacyjalistymi

M. ab sacyjalistych.

III. Pravapis niekatorych sufiksaŭ u pradmietnikach.

Praviła 49. 1) Pamianšalna-łaskalnyja pradmietniki majuć sufiksy -ak, -ik, -yk, u jakich hałosnyja huki vymaŭlajucca niavyrazna.

Kali u rodnym skłonie adzinočnaha liku niavyrazny huk vypadaje, dyk pišacca -ak, a kali nie vypadaje, dyk pišacca -ik, -yk: jelnička – jelničak, hałasočka – hałasočak, sakałočka – sakałočak, čaŭnočka – čaŭnočak, sadočka – sadočak, stolika – stolik, sakolika – sakolik, doždžyka – doždžyk, chłopčyka – chłopčyk, dubčyka – dubčyk, klučyka – klučyk, kamienčyka – kamienčyk.

2) U pamianšalna-łaskalnych sufiksach -ańk, -eńk pierad -k pišacca miakkaje ń: zorańka, višańka, piesieńka.

3) Kali pradmietnik kančajecca na ń, dyk miakkaść n pie<29>rad sufiksami -čyk i -ščyk nie zachoŭvajecca: kamień – kamienčyk – kamienščyk, strumień – strumienčyk, a taksama: beton – betonščyk, baraban – barabanščyk.

Ale u takich vypadkach miakkaść l zachoŭvajecca: tačylščyk.

4. PRAVAPIS PRYMIETNIKAŬ.

I. Pravapis nienaciśnienych e i a u kančatkach prymietnikaŭ.

Praviła 50. Nienaciśnienaje -e pišacca:

a) u nazoŭnym i vinavalnym skłonach adzinočnaha liku prymietnikaŭ nijakaha rodu: novaje (humno), staroje (dzierava);

b) u rodnym skłonie adzinočnaha liku prymietnikaŭ žanočaha rodu: novaje (chustki), staroje (chaty).

Nienaciśnienaje -a pišacca u nastupnych formach:

1) u nazoŭnym i vinavalnym skłonach adzinočnaha liku prymietnikaŭ nijakaha rodu i u nazoŭnym skłonie adzinočnaha liku žanočaha rodu: siniaje (skło), letniaje (rańnie), siniaja (papiera), letniaja (para);

2) u rodnym skłonie adzinočnaha liku va usich rodach: letniaha (dnia), ranišniaha (tumanu), siniaha (škła), letniaje (nočy);

3) u davalnym skłonie adzinočnaha liku usich rodaŭ: letniamu (dniu), siniamu (škłu), letniaj (nočy);

4) u miesnym skłonie adzinočnaha liku žanočaha rodu: ab letniaj (nočy);

5) u tvornym skłonie adzinočnaha liku žanočaha rodu: letniaju i letniaj (nočču);

6) u nazoŭnym i vinavalnym skłonach množnaha liku prymietnikaŭ usich rodaŭ: novyja (stały), novyja (knihi), novyja (humny).

<30>

II. Pravapis kančatkaŭ u prymietnikach.

Praviła 51. U nazoŭnym i adnolkavym z im vinavalnym skłonie adžinočnaha liku prymietniki mužčynskaha rodu majuć kančatki pry ćviordaj asnovie -y, a pry miakkaj -i: novy hod, letni dzień; žanočaha rodu -aja: novaja chata, letniaja noč; nijakaha rodu nie pad naciskam -aje: novaje humno, siniaje mora, a pad naciskam -oje: staroje humno, ślapoje kacianio i h. d.

Praviła 52. U rodnym skłonie adzinočnaha liku prymietniki mužčynskaha i nijakaha rodu pad naciskam majuć kančatak -oha, nie pad naciskam -aha: staroha duba, małoha dziciaci; razumnaha čałavieka, śvietłaha sonca, siniaha škła.

U žanočym rodzie pad naciskam kančatak -oje abo -oj, nie pad naciskam -aje abo -aj: maładoje abo maladoj jabłyny, novaje abo novaj knihi, letniaje abo letniaj nočy.

Praviła 53. U davalnym skłonie adzinočnaha liku prymietniki mužčynskaha i nijakaha rodu pad naciskam majuć kančatak -omu, a nie pad

naciskam -amu: staromu dubu, małomu dziciaci, razumnamu čałavieku, śvietłamu soncu, siniamu škłu.

Prymietniki žanočaha rodu majuć kančatak pad naciskam -oj, nie pad naciskam -aj: staroj movie, maładoj jabłynie, novaj knizie, letniaj nočy.

Praviła 54. Prymietniki žanočaha rodu u vinavalnym skłonie adzinočnaha liku majuć kančatak -uju: novuju knihu, ciopłuju noč, letniuju paru.

Praviła 55. Prymietniki mužčynskaha i nijakaha rodu jak u tvornym, tak i u miesnym skłonach adzinočnaha liku majuć kančatki pry ćviordaj asnovie -ym, a pry miakkaj -im: starym dubam i na starym dubie, śvietłym soncam i ab śvietłym soncy, letnim dniom i ab letnim dni, sinim škłom i na sinim škle.

Praviła 56. Prymietniki žanočaha rodu u tvornym skłonie adzinočnaha liku pad naciskam majuć kančatak -oju abo -oj, nie pad naciskam -aju abo -aj: maładoju abo maładoj <31> travoju (j), novaju abo novaj chataju (j), letniaju abo letniaj nočču.

Uvaha. Prymietniki žanočaha rodu u miesnym skłonie adzinočnaha liku majuć kančatki, adnolkavyja z kančatkami rodnaha i davalnaha skłonau^ na -oj, -aj: na maładoj jabłynie, u novaj chacie, ab letniaj nočy.

Ahulnaja uvaha pra poŭnyja i karotkija kančatki prymietnikaŭ.

Poŭnyja kančatki prymietnikaŭ žanočaha rodu (-oje, -aje u rodnym skłonie, -oju, -aju u tvornym skłonie adzinočnaha liku) treba užyvać, kali nastupnaje słova pačynajecca na zyčny huk, a karotkija (-oj, -aj u hetych dvuch skłonach) – kali nastupnaje słova pačynajecca na hałosny (u tym liku i jotavany): novaje chaty, ale: novaj adziežy; novaju chataju (j), ale: novaj adziežaju (j); smačnaje stravy, ale: smačnaj aładki; smačnaju stravaju (j), ale: smačnaj aładkaju (j).

Praviła 57. Prymietniki usich rodaŭ u nazoŭnym i adnolkavym z im vinavalnym skłonie množnaha liku pry ćviordaj i zaćviardziełaj asnovie majuć kančatak -yja, a pry miakkaj i zadniejazyčnaj asnovie (na h, k, ch) – kančatak -ija: staryja duby, novyja knihi, razumnyja słovy; letnija dni, sinija mory; doŭhija dni, suchija haliny, karotkija słovy i h. d.

Praviła 58. Prymietniki usich rodaŭ u množnym liku majuć adnolkavyja kančatki, napr.:

1) u rodnym skłonie -ych pry zaćviardziełaj i ćviordaj asnovie, -ich – pry miakkaj i zadniejazyčnaj asnovie (na h, k, ch): starych duboŭ, novych knih, razumnych słovaŭ, letnich dzion, sinich moraŭ; daŭhich šlachoŭ, suchich halin, karotkich słovaŭ;

2) u tvornym skłonie kančatki -ymi, -imi: starymi dubami, novymi knihami, razumnymi słovami, letnimi dniami, sinimi morami; daŭhimi dniami, suchimi halinami, karotkimi słovami;

3) u miesnym skłonie prymietniki majuć kančatki adnolkavyja z rodnym skłonam -ych, -ich: u starych duboch, u novych knihach, na razumnych słovach; ab letnich dnioch, u sinich morach, pry daŭhich zimach, pa suchich halinach, u karotkich słovach i h. d.

<32>

III. Pravapis sufiksaŭ u prymietnikach.

Praviła 59. a) Kali kareń pradmietnika kančajecca na -n, i ad hetaha pradmietnika utvarajecca prymietnik z sufiksam -n, dyk u napisańni prymietnika zachoŭvajecca dva n: korań – karenny, ściana – naścienny, jačmień – jačmienny, kamień – kamienny, koń – konny, čyhun – čyhunny, mašyna – mašynny, dzień – štodzienny, rajon – rajonny, remień – ramienny, pałatno – pałacienny.

Ale kali u vasnovie pradmietnika niama n, dyk u vytvaranym ad jaho prymietniku pišacca adno n: škło – šklany, dzierava – dzieraviany, dreva – draŭlany, chata – chatni.

b) Prymietniki majuć padvojnaje n taksama u sufiksach -enn: vohnienny, zdaravienny, strašenny.

Uvaha. Dva n pišacca u prymietnikach, utvoranych ad pradmietnikaŭ nijakaha rodu na -mia: imia – imienny, zajmia – zajmienny i zajmieńnik, plamia – plamienny i plamieńnik, ciemia – ciemiannaja (kość).

c) Prymietniki sa źmianšalnym abo łaskalnym značeńniem majuć sufiksy -eńk, -ańk: sinieńki, maleńki, bieleńki, novien’ki, daražeńki, dobrańki i h. d.

Paśla zaćviardziełych zyčnych pad naciskam pišacca -eńk, nie pad naciskam -ańk: stareńki, pryhožańki.

Paśla zadniejazyčnych (h, k, ch) zvyčajna pišacca -eńk: lohieńki, miakieńki, suchieńki, cichieńki i h. d.

Praviła 60. Kali asnova skaročanaha prymietnika mužčynskaha rodu kančajecca na złučeńnie dvuch zyčnych, dyk pamiž hetymi zyčnymi źjau^lajucca hałosnyja – pad naciskam o, nie pad naciskam a abo e: horki – horak, čorny – čoran, tonki – tonak, sałodki – saładok; poŭny – povien, hodny – hodzien, žadny – žadzien, vinny – vinien, hrozny – hrozien i hrazion, mudry – mudzier i mudzior.

IV. Pravapis składanych prymietnikaŭ.

Praviła 61. 1) Składanyja prymietniki, jakija aznačajuć adcieńni koleraŭ, pišucca źlitna: ciomnasini, śvietłazialony, ciomnašery, srabrystazialony i h. d.

<33>

2) Kali składany prymietnik utvorany z prymietnika i pradmietnika, dyk taksama pišacca źlitna: čarnahałovy, čarnavoki, šyrokaplečy, biełahałovy, kasavoki, Vialikdzień, dabrajakasny, doŭhaviečny (daŭhi viek) i h. d.

3) Kali pamiž słovami, ad jakich vytvaryŭsia składany prymietnik, možna ustavić złučnik i, dyk taki prymietnik pišacca praz złučok: fizyka-matematyčny (fizyčny i matematyčny) fakultet, biełaruska-niamiecki (bielaruski i niamiecki) słoŭnik), kruchmała-patačny (zavod), handlova-pramysłovy (horad), administracyjna-haspadarčy (addzieł), harodna-małočnaja (zona), a taksama: paŭdzionna-zachodni (viecier), paŭnočna-uschodni (bierah), Zachodnia-Eŭrapejskija (krainy).

§ 5. PRAVAPIS LlCBOŬNIKAŬ.

Praviła 62. Ličboŭniki padlahajuć praviłam akańnia: siem – siami, šešć – šaści, dzieviać – dziaviaty, dziesiać – dziasiaty, siamnaccać, vasiamnaccać, a taksama: šaściora, siamiora, vaśmiora, šaścioch, šaściom, šaśćma, siamioch, siamiom i paŭsiama.

Składanyja ličboŭniki sa słovam «sot» u druhoj častcy, jak kolkasnyja hetak i paradkavyja, majuć nacisk na kažnaj składanaj častcy i tamu pišucca z zachavańniem o, e: šeśćsot, siemsot, vosiemsot, dzieviaćsot, šeśćsoty, siemsoty, vosiemsoty, dzieviaćsoty.

Praviła 63. U składanych ličboŭnikach: piaćdziesiat, šeśćdziesiat, dzieviaćdziesiat, piaćsot, šeśćsot, dzieviaćsot – pišacca ć.

U ličboŭnikach: siem, vosiem, siemdziesiat, vosiemdziesiat, siemsot, vosiemsot – pišacca m ćviordaje.

Praviła 64. Ličboŭniki ad adzinaccaci da dvaccacioch i tryccać, złožanyja sa słovam «dziesiać» u formie «dcać», majuć padvojnaje cc (hl. praviła 28, a).

Praviła 65. Uskosnyja skłony ličboŭnikaŭ dva, dz’vie majuć formy o abo u pierad kančatkam:

<34>

	Mužčynski i nijaki rod.			Žanočy rod.		
R. M.	dvoch	i	dvuch	dz’vioch	i	dźviuch
D.	dvom	,,	dvum	dz’viom	,,	dźvium
T.	dvoma	,,	dvuma	dz’vioma	,,	dźviuma.

A taksama: dvochsot i dvuchsot, dvomstam i dvumstam, dvomastami i dvumastami, ab dvochstach i dvustach, ale čaściej zusim nie skłaniajecca.

Uvaha. Jak dva, dźvie skłaniajucca abodva, abiedźvie: abodvuch, abiedźviuch, abodvum, abiedźvium i h. d.

Praviła 66. 1) Ličboŭniki ad piacioch da tryccacioch zvyčajna skłaniajucca pavodla uzoru ličboŭnika čatyry:

N. piać

R. V. M. piacioch

D. piaciom

T. piaćma

Ale kali jany dapasujucca da pradmietnikaŭ, jakija nie abaznačajuć asoby, čałavieka, dyk užyvajecca archaičnaja forma, padobnaja da formy skłanieńnia pradmietnika «kość»:

R. D. M. piaci

T. piaciu, napr.:

piacioch bratoŭ, ale: piaci knihaŭ, koniaŭ; piaci kniham, koniam; piaćma bratami, ale: piaciu knihami, końmi; ab piacioch bratoch, ale: ab piaci knihach, koniach.

2) Pačynajučy ad piaćdziesiat i da dzieviaćdziesiat ličboŭniki zusim nie źmianiajucca: «z usimi piaćdziesiat ludźmi», «z usich dzieviaćdziesiat snapoŭ» i h. d.

3) Składanyja ličboŭniki 200, 300, 400 i dalejšyja taksama čaściej zusim nie źmianiajucca.

Praviła 67. Ličboŭniki paradkavyja svajoju formaju padobnyja da prymietnikaŭ i tamu usie ichnyja skłonavyja kančatki adnolkavyja z kančatkami prymietnikaŭ: pieršy, trejci (dzień), pieršaja, trejciaja (niadziela), pieršaje, trejciaje (miesca), pieršaha, trejciaha (dnia), pieršaje, trejciaje (niadzieli), pieršamu, trejciamu (dniu, miescu), pieršaj, trejciaj <35> (niadzieli), pieršym, trejcim (dniom, miescam), pieršaju, trejciaju (niadzielaju) i h. d.

Hetak skłaniajecca ličboŭnik adzin, adna, adno:

Adzinočny lik.

	M. r.	ž. r.	n. r.
N.	adzin	adna	adno
R.	adnaho	adnej i adnaje (adnoj)	adnaho
D.	adnamu	adnej i adnoj	adnamu
V.	jak N. abo R.	adnu	adno
T.	adnym	adneju (j) i adnoju (j)	adnym
M.	ab adnym	adnej i adnoj	adnym

Množny lik

(dla usich rodaŭ).

N. adny

R. adnych

D. adnym

V. jak N. abo R.
T. adnymi
M. ab adnych.

§ 6. PRAVAPIS ZAJMIEŃNIKAŬ.

Praviła 68. Asabovyja zajmieńniki ja, ty i zvarotny siabie u rodnym i vinavalnym skłonach adzinočnaha liku majuć formu mianie, ciabie, siabie, a u davalnym i miesnym – formu mnie, tabie, sabie.

Praviła 69. Zajmieńniki moj, tvoj, svoj, čyj u rodnym i davalnym skłonach adzinočnaha liku i u tvornym skłonie množnaha liku majuć skaročanyja kančatki (z j): majho, tvajho, svajho, čyjho; majmu, tvajmu, svajmu, čyjmu; majmi, tvajmi, svajmi, čyjmi.

Praviła 70. Zajmieńniki moj, tvoj, svoj, uvieś, čyj u nazoŭnym i padobnym da jaho vinavalnym skłonie množnaha liku majuć formu: maje, tvaje, svaje, usie, čyje z nacisknym e na kancy.

<36>

Praviła 71. Nieaznačalnyja zajmieńniki majuć prystaŭku nie, na jakuju padaje nacisk: niechta, niešta, niejaki, niečyj, niejakiś, ale: niekatory; abo majuć na kancy ś, ści: štoś, štości, čahoś, čahości, čamuś, kamuś i pad.

U vadmoŭnych zajmieńnikach na prystaŭku ni nacisk nia padaje: nichto, ništo, nijaki, ničyj, nivodzin.

Praviła 72. Nieaznačalnyja zajmieńniki z admoŭnym nie i admoŭnyja z ni pišucca razam: niechta, niešta, niejaki ... nichto, ništo, nijaki i h. d.

Ale kali admoŭnyja zajmieńniki užyvajucca z pryjmieńnikam, jaki stavicca pamiž ni i astatniaju častkaju słova, dyk pryjmieńnik i zajmieńnik pišucca raździelna, u 3 słovy: ni u koha (niama), ni u jakim (vypadku), ni ab čym (nie havaryli) i h. d.

Uvaha. Zvaroty typu: «nie u kaha», «nie z kim» i h. d. – rusicyzmy; pabiełarusku užyvajucca adpaviednyja zvaroty z «niama»: niama u kaho, niama z kim i h. d.

Pobač sa zvarotami: ni u koha, ni u jakim i h. d. mohuć užyvacca i zvaroty z pryjmieńnikam napieradzie, pisańniem u dva słovy: u nikoha, u nijakim i h. d.

Praviła 73. Aznačalnyja zajmieńniki sam (ja), sama (jana), samo (jano) i samy (hety), samaja (hetaja), samaje (hetaje) rożniacca naciskam: u pieršym zajmieńniku nacisk padaje na kančatak, a u druhim – na pieršy skład, i tamu jość rożnica u skłonavych kančatkach rodnaha, davalnaha i vinavalnaha skłonaŭ mužčynskaha i nijakaha rodu i rodnaha, davalnaha, tvornaha i miesnaha skłonaŭ žanočaha rodu, što možna bačyć na tablicy skłanieńnia hetych zajmieńnikaŭ:

Adzinočny lik.

	M. r.	ž. r.	n. r.
N.	ja sam	jana samà	jano samò
R.	mianie samòha	jaje samajè (samoj)	jaho samòha
D.	mnie samo’mu	joj samòj	jamu samo’mu
V.	mianie samòha	jaje samu’ju	jaho samòha
T.	mnoju (j) samym	joju (j) samo’ju (j)	im samym
M.	na mnie samym	joj samòj	ab im samym

<37>

N.	hety sàmy	hetaja sàmaja	hetaje sàmaje
R.	hetaha sàmaha	hetaje (j) sàmaje (j)	hetaha sàmaha
D.	hetamu sa’mamu	hetaj sàmaj	hetamu sa’mamu
V.	jak N. abo R.	hetaju sa’muju	jak N. abo R.
T.	hetym sàmym	hetaju (j) sa’maju (j)	hetym sàmym
M.	ab hetytn sàmym	hetaj sàmaj	hetym sàmym.

Množny lik.

N.	my sàmi	hetyja sàmyja
R.	nas samych	hetych sàmych
D.	nam samym	hetym sàmym
V.	nas samych	jak N. abo R.
T.	nami samymi	hetymi sàmymi
M.	ab nas samych	ab hetych sàmych

Praviła 74. Takija-ž zajmieńniki, jak: našy, heny, hety, kažny, jahony, jejny, ichny, usichny, toj, jaki, taki i inš., padobnyja da prymietnikaŭ, skłaniajucca, jak prymietniki: našaha, hetaha, jakoha, ichnaha, taho; našaje (j), hetaje (j), jakoje (j), ichnaje (j), taje abo tej; našamu, hetamu, jakomu, ichnamu, tamu; našaj, hetaj, jakoj, ichnaj, tej i toj; našym, hetym, jakim, ichnym, tym; našaju (j), hetaju (j), jakoju (j), ichnaju (j), teju (j), toju (j) i h. d.

Ale pobač z poŭnymi formami užyvajucca i skaročanyja: našaja i naša, hetaja i heta, našuju i našu, samuju i samu, a taksama: taje i tej, toj, usiaje i usioj, samaje i samoj, usioju i usioj i h. d. (Hl. «Ahulnuju uvahu» da prav. 56).

Praviła 75. Z čaścinkami niebudź, aby zajmieńniki pišucca praz złučok: jaki-niebudź, što-niebudź, aby-jaki, aby-što.

Čaścinki -ś, -ści z zajmieńnikami chto, što pišucca źlitna va usich skłonach: štoś, štości; čahoś, čahości; kamuś, kamuści; chtoś, chtości, kahoś, kahości i h. d.

§ 7. PRAVAPIS DZIEJASŁOVAŬ.

I. Pravapis e i a u marfalohičnych formach dziejasłova.

Praviła 76. Nienaciśnienaje e u marfalohičnych formach dziejasłova pišacca to litaraju e to a.

<38>

1) e pišacca u nastupnych formach:

a) pry miakkaj asnovie u 2-oj i 3-aj asobie adzinočnaha liku i u 1-aj asobie množnaha liku dziejasłovaŭ I-ha spražeńnia: čytaješ, čytaje, čytajem, jak i pad naciskam: niasieš, niasie;

b) u 2-oj asobie množnaha liku I-ha i II-ha spražeńniaŭ, a taksama u 2-oj asobie množnaha liku zahadnaha ładu u kančatku -cie: čytajecie, chodzicie, jak i pad naciskam: niesiaciè, siadziciè, i niasiecie, prasiecie i h. d.;

c) u dziejaprymietnikach z sufiksam -n: zrobleny, vyśvietleny, vyniesieny, vyjaŭleny i h. d.;

2) -a pišacca u nastupnych formach:

a) pry miakkaj asnovie u 2-oj asobie množnaha liku dziejasłovaŭ I-ha spražeńnia z naciskam na kančatku: niesiaciè, viedziaciè, vieziaciè, i h. d., jak u pieršym składzie pierad naciskam, ale: vièjecie, sièjecie, jak paśla nacisku;

b) u 3-aj asobie množnaha liku II-ha spražeńnia: chodziać, nosiać, voziać, jak i pad naciskam: hladziać, siadziać;

c) u dziejaprysłoŭjach, vytvaranych ad dziejasłovaŭ II-ha spražeńnia: chodziačy, siedziačy, hledziačy i h. d.;

d) u dziejaprymietnikach z sufiksam -an: pasiejana, z’viejana, rasstrelany (ad rasstralać).

II. Pravapis dziejasłoŭnych kančatkaŭ.

1. Formy ciapierašniaha i budučaha prostaha času.

Praviła 77. Formy 2-oj asoby adzinočnaha liku dziejasłovaŭ ciapierašniaha abo budučaha prostaha času kančajucca u I-ym spražeńni paśla niezaćviardziełych zyčnych na -eš jak pad naciskam, tak i nie pad naciskam, a paśla zaćviardziełych pad naciskam – na -aš; u II-im spražeńni hetyja formy kančajucca na -iš, -yš:

niasieš čytaješ
viadzieš dumaješ
biareš pišaš
areš kažaš
siadziš chodziš
kryčyš havoryš

<39>

Praviła 78. Formy 3-aj asoby adzinočnaha liku kančajucca u I-m spražeńni na -e (ć), a paśla zaćviardziełych pad naciskam na -e (ć), a nie pad

naciskam – na -a (ć). U II-im spražeńni hetyja formy kančajucca na -ić, -yć (abo nie pad naciskam na -e, -a):

niasie (ć)	čytaje (ć)
viadzie (ć)	dumaje (ć)
biare (ć)	piša (ć)
are (ć)	kaža (ć)
siadzić	chodzić (chodzie)
kryčyć	havoryć (havora).

Uvaha. Poŭnyja formy (na -ć) u I-ym spražeńni pažadana užyvać tolki tady, kali nastupnaje słova pačynajecca na hałosny huk (u tym liku i jotavany): viazieć avios; ale: viazie žyta; čytajeć adozvu, ale: čytaje knihu; biareć jaho, ale: biare pensiju.

Karotkija formy (biaz -ć) u II-im spražeńni (chodzie, havora) – užyvać nie pažadana.

Praviła 79. U formach 1-aj asoby množnaha liku dziejasłovaŭ I-ha spražeńnia kančatak -om pad naciskam i nie pad naciskam -em z papiarednimi miakkimi zyčnymi, a paśla zaćviardziełych pad naciskam -om, nie pad naciskam -am.

U dziejasłovach II-ha spražeńnia hetyja formy majuć kanćatki -im, -ym:

niasiom	budziem
idziom	pojdziem
biarom	pišam
arom	kažam
hladzim	kosim
kryčym	havorym.

Uvaha. Dapuščajucca u I-ym spražeńni i formy z zaćviardzieńniem inšych zyčnych, niezaćviardziełych, asabliva pad naciskam na kančatku: niasom, viazom, žnom, mnom (lon), idom, brydom, časam: budam, pojdam.

Praviła 80. U 2-oj asobie množnaha liku dla I-ha spražeńnia paśla niezaćviardziełych zyčnych užyvajucca formy pad naciskam -acie, nie pad naciskam -ecie, z papiarednim miakkim zyčnym, a paśla zaćviardziełych jak pad naciskam, tak i nie pad naciskam užyvajecca forma -acie. U II-im spra<40>žeńni hetyja formy majuć kančatki pad naciskam -icie (-icio), -ycie (-ycio), a nie pad naciskam -icie, -ycie:

niesiaciè (io)	bùdziecie
idziaciè (io)	pòjdziecie
bieraciè (io)	pišacie
araciè (io)	skàžacie
hladziciè	kòsicie

kryčyciè havòrycie

Praviła 81. Formy 3-aj asoby množnaha liku u I-ym spražeńni majuć kančatki -uć, u II-im spražeńni -ać:

lijuć čytajuć

pjućabdumajuć

niasuć pišuć

viazuć skažuć

siadziać kosiać

mau^čać havorać

Praviła 82. U zvarotnych dziejasłovach da dziejasłoŭnych formaŭ dadajecca čaścica -sia: vučyšsia, vučymsia, myješsia, myjemsia, myjeciesia i h. d.

Ale kali čaścica -sia złučajecca z dziejasłovam 3-aj asoby adzinočnaha i množnaha liku abo z infinityvam, jaki kančajecca na -ć, dyk zamiž -ćsia vymaŭlajecca i piśacca -cca, z padvojnym cc: vučycca –vučacca – vučycca, myjecca – myjucca – mycca.

Kali-ž -c staić paśla zyčnych, dyk pišacca adno c: zdasca, najesca.

Uvaha. U biełaruskaj movie zaŭsiody užyvajecca poŭnaja forma – -sia; skaročanaja forma -ś sustrakajecca tolki u vieršach starych paetaŭ i tam źjaŭlajecca upłyvam rasiejskaje movy: «I chłopcy tolki raśśmiajaliś dy von za dźviery paimčaliś».

2. Formy zahadnaha ładu.

Praviła 83. Kali dziejasłoŭ zahadnaha ładu u 2-oj asobie adzinočnaha liku kančajecca na miakki zyčny – kiń, stań, budź – dyk miakkaść zyčnaha zachoŭvajecca u 1-aj i 2-oj asobie množnaha liku: kińma, stańma, budźma; kińcie, stańcie, budźcie.

<41>

Praviła 84. Kali dziejasłoŭ zahadnaha ładu u 2-oj asobie adzinočnaha liku kančajecca na zyčny huk abo na j, dyk u 1-aj asobie množnaha liku dadajecca kančatak -ma: budź – budźma, kiń – kińma, pasuńsia – pasuńmasia, rež – režma, čytaj – čytajma, hulaj – hulajma, viedaj – viedajma i h. d.

Praviła 85. Kali dziejasłoŭ zahadnaha ładu u 2-oj asobie adzinočnaha liku kančajecca na -i, -y, to u 1-aj i 2-oj asobie množnaha liku -i, -y čaradujucca z e, pryčym u 1-aj asobie kančatak budzie -m:

idzi! idzièm! idziècie!

niasi! niasièm! niasiècie!

biary! biarèm! biarècie!

ary! arèm! arècie!

III. Pravapis dziejasłoŭnych sufiksaŭ.

Praviła 86. Kali dziejasłoŭ ciapierašniaha ci budučaha prostaha času u 1-aj asobie adzinočnaha liku kančajecca na -uju, dyk u prošłym časie i u nieaznačalnaj formie jon budzie mieć sufiks -ava, na jaki padaje nacisk:

načuju načavaŭ načavać
buduju budavaŭ budavać
piłuju piłavaŭ piłavać
maluju malavaŭ malavać
pluju plavaŭ plavać

A kali nacisk nia padaje na sufiks, dyk dziejasłoŭ u 1-aj asobie adzinočnaha liku kančajecca na -vaju, pryčym sufiks -va u prošłym časie i u nieaznačalnaj formie zachoŭvajecca, ale biez hałosnaha i abo y:

aklejvaju — aklejvaŭ — aklejvać
zapisvaju — zapisvaŭ — zapisvać
vyčerpvaju — vyčerpvaŭ — vyčerpvać
vysłuchvaju — vysłuchvaŭ — vysłuchvać
vyśmiejvaju — vyśmiejvaŭ — vyśmiejvać.

Kali-ž sufiks -va staić paśla dvuch ci bolš zyčnych, pryčym apošnimi zyčnymi pierad sufiksam buduć r, 1, n, dyk paśla r pišacca -ava abo -yva, a paśla 1, n – -ava abo -yva -iva:

<42>

vyvietravaju (-yvaju) — vyvietravaŭ (-yvaŭ) — vyvietravać (-yvać)
adyhravaju (-yvaju) — adyhravaŭ (-yvaŭ) — adyhravać (-yvać)
adroźniavaju (-ivaju) — adrozniavaŭ (-ivaŭ) — adrozniavać (-ivać)
zapeŭniavaju (-ivaju) — zapeŭniavaŭ (-ivaŭ) — zapeŭniavac (-ivać)

Uvaha. U dziejasłovach adnaskładovych, jak: bić, lić, pić, šyć, myć – huki i, y naležać da korania, tamu u słovach: vybivaju, zalivaju, vypivaju, zašyvaju, vymyvaju – sufiks -va, a nia -iva, -yva.

Praviła 87. Kali ad dziejasłova zakončanaha tryvańnia z sufiksam -ava utvarajucca pry dapamozie sufiksa -va dziejasłovy niezakončanaha tryvańnia, dyk ad sufiksa -ava atrymlivajecca -oŭva, h. zn., sufiks -av(a) zamianiajecca na -oŭ:

vykarystaŭ — vykarystoŭvaŭ
adbudavaŭ — adbudoŭvaŭ
zahartavaŭ — zahartoŭvaŭ
abstalavaŭ — abstaloŭvaŭ
zavajavaŭ — zavajoŭvaŭ

uschvalavaŭ — uschvaloŭvaŭ

Praviła 88. 1) Sufiks -en pišacca u dziejaprymietnikach zaležnaha stanu, utvoranych ad dziejasłovaŭ, nieaznačalnaja forma jakich kančajecca na -ić, -ci: uzbroić – uzbrojeny, vyśvietlić – vys’vietleny, spynić – spynieny, pasalić – pasoleny, vyvieźci – vyviezieny, prynieści – pryniesieny, skłaści – składzieny.

2) Sufiks -an pišacca u dziejaprymietnikach, utvoranych ad dziejasłovaŭ z nieaznačalnaj formaj na -ać: pasiejać – pasiejany, źviejać – źviejany, raźviejać – raźviejany, rasstralać – rasstrelany.

Uvaha. U tych vypadkach, kali nieaznačalnaja forma dziejasłovaŭ u niezakončanym tryvańni maje na kancy -ać, a u zakončanym -ić, zaležnyja dziejaprymietniki prośłaha času utvarajucca ad zakončanaha tryvańnia:

vymaŭlać — vymavić— vymaŭleny

vyśviatlać — vyśvietlić — vyśvietleny

uchvalać — uchvalić— uchvaleny

uzhadniać — uzhadnić — uzhodnieny.

Praviła 89. Dziejaprymietniki prošlaha času zaležnaj formy jak poŭnyja, tak i karotkija zaŭsiody pišucca praz adno n: pračytanaja – pračytana, zroblenaja – zroblena, napisanaja – napisana i h. d.

Praviła 90. U dziejaprysłoŭjach sufiks -ačy pišacca u tych vypadkach, kali dziejaprysłoŭje vytvaryłasia ad dziejasłova II-ha spražeńnia (z kančatkam -ać): chodziać – chodziačy, nosiać – nosiačy, voziać – voziačy, kosiać – kosiačy.

§ 8. PRAVAPIS PRYSŁOŬJAŬ.

Praviła 91. Prysłoŭji z pryjmieńnikami pišucca razam: pazaŭčora, pazaŭtra, pazaletaś, nazaŭsiody, napotym, nadaremna, źniačeŭku, nanava, zavidna, ponačy, nanač, sosnu, sośmiechu, vobziemlu, podčas, zamuž, zaraz (ale: za raz zabraŭ), potym, uletku, uzimku, zranku, zmałku, znadvorku, zdalok, udaŭžki, spadyjspadu, zrańnia, naŭcioki, navypieradki, napavierch, biaskonca, nasustrač, paasobku, patrošku, spradvieku, sprasonku.

Praviła 92. Kali prysłoŭje vytvaryłasia ad pradmietnika abo prymietnika, dyk kab adroźnić prysłoŭje z prystaŭkaju ad padobnaha pradmietnika ci prymietnika z pryjmieńnikam, treba kiravacca nastupnym:

a) słova pišacca asobna, kali paśla jaho staić pradmietnik u rodnym skłonie: z pačatku dnia, z pačatku miesiaca; ale: spačatku čytali (prysłoŭje);

b) kali pry pradmietniku jość dapasavany da jaho prymietnik abo paśla pryjmieńnika možna pastavić skłonavaje pytańnie: u nočy zimovyja, u vosien chałodnuju, u dzień łetni; ale: heta zdaryłasia uvosień, jechaŭ unočy (prysłoŭje); na palavinu hodu, ale: vykanali rabotu napalavinu (prysłoŭje),

vyjsli biaz šumu, bo možna pastavić pytańnie: biez čaho? Idu dachaty, ale: da (čaho?) chaty paŭhadziny chady.

Pravila 93. Prysłoŭji z prystaŭkami u, na, pa, majuć na kancy e, kali jany vytvarany ad pradmietnikaŭ u miesnym skłonie: uviersie, unizie, nieŭzabavie, nareŝcie, paviersie, papraŭdzie, pakrysie.

Uvaha. Słova pavodla treba pisać z a na kancy, jak i «dla», jakoje uvachodzić u skład jaho.

Taksama i pośla, a nie «pośle», jak i pad naciskam: paśla, jakoje, naahul, lepš užyvać.

Pravila 94. Prysloŭji, jakija stanoviać saboju formu daŭniejšych dziejaprysłoŭjaŭ ciapierašniaha času, majuć na kancy -a: niechacia, naŭmyśla, adumyśla, zahadzia, ledźvia, jak: chacia, paśla, a taksama u prysłou^jach: sionńnia abo siahońnia, zrańnia, udvaja, utraja.

Pravila 95. Čaścica nie pišacca razam u prysłoŭjach: niejak, niedzie (= dzieści), niekudy (kudyści), nieadkul, niechacia, niekali (kaliści), z naciskam na nie, a taksama u prysłoŭjach, z jakimi nie utvaraje novaje paniaćcie i heta paniaćcie možna zamianić synonimam: niadobra (drenna), nialohka (ciažka), niadoraha (tanna), niavysoka (nizka), niedaloka (blizka).

Ale kali robicca procistaŭleńnie dvuch paniaćciaŭ, dyk nie (nia) pišacca asobna: «rabota vykanana nia zusim dobra, ale i nia drenna».

Pravila 96. Prysłoŭje z pryjmieńnikam pa zaŭsiody pišacca razam: paprostu, pamału, pablizku, a taksama: patrošku, paasobku, panovamu, paviesnavomu, pasiabrofisku, pabiełarusku, paniamiecku, parasiejsku, pamojmu, patvojmu, panašamu. papieršaje, padruhoje, patrejciaje, pavoŭčy i h. d.

Pravila 97. Pamiž paŭtornymi prysłoŭjami pišacca złučok: raz-po-raz, pierš-na-pierš, hady-u-rady, kali-ni-kali, jak-ni-jak, dzie-ni-dzie, ledźvie-ni-ledźvie; ledź-ledź, čuć-čuć, bolš-mienš, siam-tam, čas-ad-času, blizka-bliziutka, tudy-siudy, siady-tady.

Taksama piśucca praz złučok prysłoŭji z čaścinkami aby, niebudź: aby-dzie, aby-jak, kali-niebudź, jak-niebudź.

§ 9. PRAVAPIS PRYJMIEŃNIKAŬ I PRYSTAVAK.

Pravila 98. Pryjmieńniki ad skłanialnych słovaŭ pišucca asobna: pad stollu, cieraz płot, biez jady, pa darozie, z novaju knihaju, pa vysokim dzieravie, u letniuju noč; biez piaci, z šaściu, na piaty dzień; u mianie, da usich, pry nas, biez svaich.

Pravila 99. Z dziejasłovami i prysłoŭjami pryjmieńniki pišucca razam: napisać, padjechać, zrabić, adskočyŭ; biaskonca, zdalok, zmałku, napavier, davoli, pamału, uzimku, uletku, uvosien, udzień, spačatku, zboku, dahary.

Praviła 100. 1) Kali pryjmieńnik-prystaŭka kančajecca na hałosny huk, dyk i taho słova, z jakim prystaŭka zlivajecca, pierachodzić u j: zajści, pryjści, vyjsci, pajšoŭ, znaišoŭ, pierajšoŭ, vyjšaŭ, zajmieńnik.

2) Kali pryjmieńnik-prystaŭka kančajecca na zyčny huk, a nastupnaje słova pačynajecca hukam i, dyk zamiž i pišacca yj: pad + išoŭ = padyjšoŭ, z + išło = zyjšło, a taksama: spadyjspadu, adyjšoŭ, zyjšoŭ.

3) U inšych vypadkach prystaŭka prosta dałučajecca da taho słova, z jakim zlivajecca u vadno słova: paddać, addać, vybić, adzimavać, razzłavać, rasstralać, biassprečny.

Praviła 101. 1) Pryjmieńnik ab, kali staić pierad zajmieńnikam mnie i pryjmieńniki nad, pad, pierad, z (s), kali stajać pierad zajmieńnikam mnoju, pišucca z ustaŭnym a: aba mnie, nada mnoju, pierada mnoju, sa mnoju.

2) Kali pryjmieńnik z (s) staić pierad źbieham dvuch ci bolej zyčnych u pačatku słova, asabliva kali pieršy zyčny budzie z, s, ž, š, to časta pišacca praz sa: sa zbrojaj, sa strelbaj, sa žniejami, sa škołaju, sa mnoju.

3) Pryjmieńnik u, jaki vytvaryŭsia sa staroha v, pierad źbieham zyčnych, asabliva pierad u, pišacca praz va: va usie, va usich, va mnie.

Praviła 102. Kali prystaŭki ab, ad, nad, pad, raz, z (s), uz stajać pierad słovam, jakoje pačynajecca źbieham dvuch i bolej zyčnych, asabliva kali u źbiehu zyčnych pierad prystaŭkaju znachodziacca huki r, ł, m, n, dyk časta pamiž prystaŭkaju i słovam ustaŭlajecca a i tamu vychodzić aba, ada, nada, pada, raza, sa, uza: abarvać, abamleć, abaŭju, adamknuć, adahreć, adazvać, padarvaŭsia, padazvaŭ, razabrać, razallecca, sarvać, sabrać, uzarvać.

Uvaha. Pamiž prystaŭkami z zyčnym na kancy i słovam chodzić zvyčajna ustaŭlajecca y: uzychodzić, padychodzić, abychodzić, adychodzić, sychodzić.

Praviła 103. Składanyja pryjmieńniki pišucca sa złučkom: z-za, z-pad, pa-nad, pa-za.

§ 10. PRAVAPIS ZŁUČNIKAŬ.

Praviła 104. Składanyja złučniki pišucca razam: aby, ažno, abo, adnož, kab, byccam, našto, zatym, zatoje, prynamsi.

Praviła 105. Składanyja zlučniki: našto, zašto, zatym, zatoje treba adroźnivać ad zajmieńnikaŭ: z pryjmieńnikami abo dapamožnikami, bo zajmieńniki pišucca asobna ad druhich słovaŭ:

«Našto darma tracić čas?», ale: «Na što pastavić lampu?» – «Zatym mianie nia było doma, što ja byŭ na pracy», ale: «Za tym domam byŭ vialiki sad».

U pieršych skazach słovy: našto, zatym – złučniki, a u druhich skazach słovy: što, tym – zajmieńniki i dziela taho napisany asobna ad pryjmieńnikaŭ na, za.

§ 11. PRAVAPIS ČAŚCINAK.

1. Pravapis admoŭja nie (nia).

Praviła 106. Admoŭny dapamožnik nie(nia) z nastupnymi za im słovami piśacca razam i asobna.

A. Razam nie (nia) pišacca u nastupnych vypadkach:

1) Kali słova biaz nie nia užyvajecca: niabožčyk, niebaraka, nietnač, niedasoł, niahoda i inš.

2) Kali nie (nia) dadajecca da słova nie dla admoŭja, a dla utvareńnia novaha słova (paniaćcia): niaščaście – hora, niapryjaciel – vorah, niapraŭda – mana, niahodny – błahi, nierazumny – durny, nievialiki – mały, nieviasioła – markotna, sumna; nieŭspadzieŭki – raptoŭna, niedaloka – błizka, niavysoka – nizka.

3) Nie pišacca razam z nieaznačalnymi zajmieńnikami: niekatory, niejaki, niejakiś, niechta, niešta, niekaha, niečaha i prysłoŭjami: niekali, niedzie, niekudy, nieadkul, pryčym u hetych vypadkach na nie prychodzicca nacisk.

Praviła 107. Nie (nia) pišacca asobna:

1) ad dziejasłovaŭ i dziejaprysłoŭjaŭ: nia čytaŭ, nia piša, nie prajšci, nia bačyŭ; nie havoračy, nie zrabiušy, nia ležačy, nia bačyu^šy.

Ale kali dziejasłoŭ ci dziejaprysłoŭje biaz nie nie užyvajecca, dyk nie z dziejasłovam abo z dziejaprysłoŭjem pišacca razam: niedamahać, nienavidziec, niavolić, niamožacca, niestaje; niedamahajučy, niavoliŭšy i h. d.

2) Kali za skazam z admoŭjem idzie skaz z advarotnym, supraciŭnym značańniem: Nie viekavoje, a rakavoje. Heta byli nie razumnyja, a chitryja ludzi. Nia dziva, što małako siva (nia jošc dziva, a štoś inšaje).

3) Nie (nia) ad dziejaprymietnikaŭ pišacca asobna, kali u skazie jość suproćstaŭleńnie tamu, što vyrazana dziejaprymietnikam z nie: «Nie pračytanaja, a tolki paviarchoŭna prahledžanaja kniha».

Z karotkimi dziejaprymietnikami admoŭje nie (nia) pišacca zaŭsiody raździelna: «Kniha nie pračytana». – «Žyta nia zžata».

2. Pravapis čaścinki ni.

Praviła 108. Na piśmie treba adroźnivać čaścinku ni ad nie. Caścinka ni pišacca u nastupnych vypadkach:

1) Kali vyražajecca poŭnaja admoŭnaść: nichto, ništo, nikoha, ničoha, nikoli, nidzie, niadkul, ni razu; ni prośbaju, ni hroźbaju; ni vała, ni kała.

U takich vypadkach časta zamiž ni kažuć ani: «Ani vuchnuŭ, ani ruchnuŭ». – «Ani vucham nie viadzie».

2) a) Kali ni možna zamianić na złučnik i, jaki u skazie spałučajecca z admoŭjem nie, abo admoŭnymi słovami niama, nielha: «Nia umieje ni čytać, ni pisać» (...i čytać i pisać);

b) kali u skazie pry dziejasłovie jość užo admoŭnaje nie: nie skazaŭ ni słova (nie skazaŭ i słova). Rabota nia spyniałasia ni na časinu;

c) kali u skazie jość słova niama: niama ni śledu (niama i śledu);

d) kali u skazie ni paŭtarajecca i padrazumievajecca dziejasłoŭ z nie abo słova niama: «Ni miažy, ni kraju našamu uradžaju». (I miažy i kraju niama našamu uradžaju). «Praz bałota nielha ni prajści, ni prajechać».

3) Kali ni naahuł źjaŭlajecca paŭtornym złučnikam: «Na dvare ni to doždž, ni to śnieh».

4) Kali u skazie niekalki admoŭjaŭ, dyk pry vykaźniku pišacca nie (nia), a pry inšych słovach ni: «Ni rasinki nia było u rocie.» – «Ni paniuchać nie dali.» – «Chvory nia moh čytać ni knih, ni hazet.» – «Rabota nia spyniałasia ni na časinu.»

5) Čaścinka ni užyvajecca dla uzmacnieńnia dadatnaha značeńnia vykaznika, jaki nie vykazvaje admoŭnaha sensu; takija skazy pačynajucca słovami: kudy ni, jak ni, za što ni i padobnyja:

Kudy ni hlań – usiudy kipić rabota (hlań va usie baki). Za što ni voźmiecca – usio zrobić (– za usio voźmiecca). Jak ni nalahaŭ jon na viosły, a čovien hnała vada (– vielmi nalahaŭ). Kudy ni kiń – usiudy klin. Kaho ni spytaj – nichto nia viedaje.

Uvaha. Časam dla uzmacnieńnia dadatnaha značeńnia vykaźnika užyvajucca dva dziejasłovy (adzin z ich pry hetym infinityŭ) z admoŭjami nie (nia) abo nie (nia) i nielha: Nia moh nia cikavicca (– abaviazkava cikaviŭsia). Jon nia moh nie zrabić (– abaviazkava zrabiŭ). Nielha nie skazać.

U takich vypadkach pišacca nie (nia).

6) Admoŭje ni pišacca razam z admoŭnymi zajmieńnikami i prysłoŭjami: nichto, ništo, ničyj, nijaki, nivodzin, nikoli, nidzie, ničuć, nikudy, pryčym nacisk nia padaje na ni.

3. Užyvańnie čaścinak niebudź, by (b), ža (ž), aby, to.

Praviła 109. Čaścinki – niebudź, -by (b), -ža (ž), to pišucca z papiarednim słovam praz złučok; čaścinka aby pišacca praz złučok z nastupnym za im słovam: chto-niebudź, kali-niebudź, aby-chto, aby-što.

Uvaha. Čaścinki -b, -ž pišucca pa hałosnych, a -by i -ža – pa zyčnych i pa j, ŭ: čytaŭ-by, ale čytała-b, chadziem-ža, ale: idzi-ž.

Ci-to ptuška kinuła ziarnio, ci-to vietram zaniasło jaho? – Sto-to budzie, što-to budzie? – Aby-jaki, aby-kudy, aby-dzie.

Kali-ž hetyja dapamožniki schodziacca razam, dyk jany pamiž saboju złučkom nia źviazvajucca: Kudy-ž by mnie pajšci? – Voś byŭ-by ž rady! – To-to b była radaść!

B. PRAVAPIS INŠAMOŬNYCH SŁOVAŬ.

a) Pravapis hałosnych.

Praviła 110. Słovy inšamoŭnaha pachodžańnia padparadkujucca praviłam akańnia što da o i tamu o pišacca tolki pad naciskam; nienaciśnienaje o pišacca praz a: revalucyja, kaaperacyja, palityka, ekanomika, aryjentacyja, praklamacyja, manaloh, sacyjalohičny, nacyjanalny, hieametryja, hieahrafija, prafesar, redaktar, kamitet, sacyjalisty, evalucyja i h. d.

Ale u tych vypadkach, kali paŭstaje niebiaśpieka błytaniny, nienaciśnienaje o zachoŭvajecca: ontalohija (navuka ab byćci) i antalohija (vybar vieršaŭ).

Praviła 111. Na kancy inšamoŭnych słovaŭ nienaciśnienaje o zachoŭvajecca: neto, bruto, kakao, franko, inkohnito, kredo, radyjo, tryjo, solo.

Uvaha. U specyjalnaj navukovaj litaratury u inšamou^nych małapašyranych słovach dapuščajecca napisańnie nienaciśnienaha o u pačatku i u siaredzinie słova.

Praviła 112. Inšamoŭnaje e pieradajecca na piśmie litaraju e. Ale huki ł, h, k pierad e źmiakčajucca: kalendar, plejada, element, lehienda, elevatar, telefon, telehraf, delehat, hieoloh; alhiebra, hieametryja, hieahrafija, hieadezija, lahier, hienerał, ahient, cynhiel; ankieta, ankier, bukiet, jak u słovach abiełaruščanych: lejcy, hleba, talerka, šmalec, koler, anhielski, hiestka, bankiet, kiecka, kilišak (z «kielich»), kirmaš (z «kiermaš»).

Uvaha. Paśla h, ch pišacca e: Hehiel, chemija, jak i u słovach biełaruskich i abiełaruščanych: heta, cheŭra.

U pačatku-ž słova i paśla inšych zyčnych pišacca e: fanetyka, epapeja, ermitaž, etyka, elehija, eksperyment, ekspedycyja, debarkader, serviz, arsenał, selekcyja, sensacyja, semestar, seans, sezon, teatar, pedahohika, metodyka, respublika, telehrama i inš., jak i u słovach abiełaruščanych: impet, perły, sesija, pasesar, fest, ekzamen.

Praviła 113. Nienaciśnienaje e u inšamoŭnych słovach na piśmie zachoŭvajecca: revalucyja, delehat, ekanomija, elementarny, dekret, dekada, respublika, revizor, reputacyja, tearema, rehistratar, rezalucyja, temperatura, termometar, techničny, režym, rekord, rehlament i h. d.

Ale u niekatorych daŭno pazyčanych i ahulnaviedamych słovach zamiž nienaciśnienaha e pišacca a: akanom, ramont, litara, litaratura, sakratar, handal, daklaravać, matarjał.

Praviła 114. Inšamoŭnaje ie pieradajecca praz je: prajekt, rejestar, reljef, barjer, trajektoryja.

Praviła 115. Inšamoŭnaje i paśla zaćviardziełych zyčnych (ž, č, š, r, c) i paśla zubnych d, t, z, s pieradajecca praz litaru y: režym, masažystka, imažynizm, žyrafa, rečytatyŭ, čyčerone, šyfr, syfravany, syfon, nacyja, kansultacyja, izalacyja, palicyja, avaryja, historyja, dyrektar, dyscyplina, hvardyja, dylema, kandycyja, indyvidualny, typ, tyran, aktyŭ, aktyŭny, kalektyŭ, amnistyja, pazycyja, fizyka, synonim, systema, universytet, syntaks, jak i u słovach, jakija užo daŭno abiełarusilisia: Symon, mahazyn, tyfus, dyjament, dać dychtu, razynka, ryzyka.

Ale: Sibir, sibirny, tuzin – pišacca praz i.

Paśla-ž inšych zyčnych pišacca i: ministar, manifest, archiŭ, kapitał, kapitan, pirat, navihacyja i inš.

Uvaha 1. Ale u kančatkach słovaŭ na -ija, -ijny, -isty, -izm i paśla z i s pišacca i:

-ija: – fantazija, recenzija, akazija, dyvizija, kalizija, paezija, himnazija; sesija, kamisija, misija, misijaner;

-ijny: – dyvizijny, relihijny;

-isty: – himnazisty, sacyjalisty;

-izm: – paraksizm.

Uvaha 2. Pierad sufiksam -ir, a taksama pierad sufiksam pamianšalnaha značeńnia -ik, paśla z, s, d (dz), t, (c) zachoŭvajecca i, a zamiž d i t pišacca dz i c miakkija: kirasir, kasir, blizir, vizir; bilet – bilecik, eksperyment – eksperymencik, praces – pracesik, epizod – epizodzik.

Praviła 116. 1) Francuskaje «u» pieradajecca praz u, pryčyin ćviordyja zyčnyja, aproč d i t, źmiakčajucca: nakturn, žury, uvertura, brašura, dušes; biuro, biudžet, biust, biurakrat, kupiura, vestybiul, niuans, meniu, siužet, Kiury, Hiuho.

2) Niamieckaje ü paśla hubnych pieradajecca praz u, z pamiakčeńniem zyčnych, a paśla usich inšych – praz i abo y: Miuler (Müller), ale: Brykner (Brükner).

Praviła 117. Prystaŭnoje v pierad u u inšamoŭnych słovach nia pišacca: unija, urna, Uran, unifikacyja, uvertura, universytet, universalny.

b) Pravapis złučeńniaŭ ia, ie, io, iu.

Praviła 118. 1) Złučeńni ia, ie pieradajucca praz ija, ije, a paśla zaćviardziełych (ž, č, š, c, r) i d, t, z, s – praz yja, yje, jak pad naciskam, tak i nie pad naciskam:

ia = ija – yja: – hienijalny, filijał, specyjalny, varyjant, sacyjalizm, inicyjatyva, dyjalekt, partyja, dyjametar, dyjament;

ie = ije – yje: – hihijena, klijent, pijetyzm, dyjeta, audyjencyja, aryjentacyja.

2) Złučeńnie io pieradajecca pad naciskam praz ijo, a paśla zaćviardziełych zyčnych i d, t, z, s, praz yjo, a nie pad naciskam praz ija, yja:

io = ijo – yjo: – biblijohraf, bijaloh, ambryjon, aficyjozny, idyjot, aksyjoma, patryjota;

io = ija – yja: – bijaskop, helijatrop, sacyjalohija, biblijateka, bijalohija, fizyjalobija, melijaracyja, racyjanalny, nacyjanalny, peryjad.

3) Złučeńnie iu pieradajecca praz iu, a paśla zaćviardziełych zyčnych i d, t praz yu:

iu = iu – yu: – kansylium, kalokvium, tryumf, tryumvirat, radyus, akvaryum, prezydyum, nataryus.

Uvaha. U złučeńniach ia, ie, io, iu pieršy huk i, a paśla zaćviardziełych – y, inšyja-ž huki pišucca praz ja, je, jo, ju.

Pasla inšych hałosnych (nia i) inšamoŭnyja a, o, e zaŭsiody pišucca praz a, o, e: reakcyja, kaalicyja, aktualny, kakao, indyvidualny, idealny (ale: idejalohija – ad «ideja»), indyviduum, duel, paeta, duet, ideał, teatar, siłuet.

c) Pravapis dyftonhaŭ i złučeńniaŭ hałosnych.

Praviła 119. Dyftonhi «au», «ou» zaŭsiody pieradajucca praz aŭ, oŭ:

au, ou = aŭ, oŭ: – aŭtar, aŭdytoryja, aŭdyjencyja, braŭninh, haŭptvachta, aŭtamat, aŭkcyjon, faŭna, lokaŭt, Šapenhaŭer, Baŭer, Aŭerbach.

Praviła 120. Łacinskaje złučeńnie «eu» pieradajecca praz eŭ: neŭrastenija, neŭralohija, neŭtralny, neŭtralitet, feŭdalizm, leŭkoj.

A niamieckaje eu (öu) pavodla niamieckaha litaraturnaha vymaŭleńnia pieradajecca praz oj: Fojerbach, lojtenant.

Praviła 121. Niamieckaje złučeńnie «ei» pieradajecca praz aj: rajnvajn, partvajn, lajt-matyŭ.

d) Pravapis zyčnych.

Praviła 122. 1) Inšamoŭnaje 1 pieradajecca u pačatku i siaredzinie słova miakka: labaratoryja, landšaft, lohika, lozunh, halucynacyja, falklor, bluza, balada, balon, parlament, filolohija, praklamacyja, bulvar, kapitulacyja, spekulacyja, rehulavać, celuloza, element, intelekt, intelihencyja, manaloh, dyplom, marfalohija, filozofija, jak u słovach, jakija źbiełarusilisia: lampa, klamka, plac, akulary.

2) U kancy inšamoŭnych słovaŭ 1 pieradajecca abo miakka, abo ćviorda, u zaležnaści ad vymaŭleńnia.

Mužčynski rod:

l: – aŭtamabil, binokl, veksal, metal, styl, cyrkul, medal;

ł: – admirał, artykuł, ideał, kapitał, aryhinał, intehrał, trybunał, internacyjanał.

Žanočy rod:

l: – detal, pastaral;

la: – zala, vijalančela, karusela, seradela, rola;

ła: – fabuła, formuła, fistuła;

množny lik: – kanikuły.

Praviła 123. Złučeńnie lo pieradajecca praz lo jak pad naciskam, tak i nie pad naciskam: kalokvium, lozunh, zaalohija, fizyjalohija, dyplom, balon, celuloza, marfalohija, manaloh, lohika, falklor; lojalny, filozofija, dyplomat, bijoloh, filolohija, etymalohičny, marfalohičny.

Praviła 124. Hreckaje φ łacinskaje ph, i f u inšamoŭnych słovach pieradajecca praz litaru f, a hreckaje θ, łacinskaje th, praz t:

f: – fakt, fabryka, familija, forma, front, fartuna, fest, fihura, filozofija, telehraf, hektahraf, reljef, taryf;

t: – teatar, katedra, katalik, artaepija, artahrafija, loharytm, arytmetyka, patos, Ateny, jak: Tamaš, Todar, Ahata.

Ale kali zapazyčanaje z hukam f słova užyvajecca u našaj movie daŭno i źbiełarusiłasia, dyk u takich źbiełaruščanych słovach huk f zamianiajecca hukami p, ch, chv: Pilip, Jazep, Apanas, kachla, Chama; chvarba, Chviedar, chunt (vaha), ale: funt sterlinhaŭ.

Praviła 125. Padvojnyja zyčnyja u inšamoŭnych słovach nia pišucca: akumulacyja, aparat, asymilacyja, bruto, balast, beletrystyka, hrupa, idylija, neto, terytoryja, kasa, masa, susna, kamisija, kamisar, telehrama, Finlandyja, Halandyja.

Ale u niekatorych słovach padvojnyja zyčnyja zachoŭvajucca: manna, vanna, Madonna, Hanna, Budda, Mekka.

e) Pravapis sufiksaŭ.

Praviła 126. Francuskija sufiksy -eur, -aire pieradajucca praz er abo or (pad naciskam):

-er: – režyser, šofer, akcyjaner, misijaner, milicyjaner, inžyner, rezaner, huberner, parlamenter, kvakier, maradzier, kamandzier, mundzier, kantraler;

-or: – mancior, šachcior, bilecior.

Praviła 127. Łacinskija złučeńni tr, dr u kancy słova raźbivajucca praz a («tar», «dar»), jak u šmat jakich inšych movach:

-tar: – ministar, magistar, semestar, rejestar, litar, metar, teatar, areometar, dyjametar;

-dar: – cylindar, kadar, Alaksandar.

Praviła 128. U inšamoŭnych dziejasłovach i u słovach, vytvaranych ad ich, sufiks ir nie užyvajecca: rehulavać (a nie «rehuliravać») – rehulavańnie,

vibravać (a nia «vibryravać») – vibravańnie, vibracyja; symulavać (a nie «symuliravać») – symulavańnie, symulacyja; kalkulavać – kalkulavańnie – kalkulacyja, spekulavać – spekulavańnie – spekulacyja.

Ale kali z propuskam sufiksa ir sens słova źmianiajecca abo staniecca niavyrazny, dyk hety sufiks zachoŭvajecca: sumiravać (a nie «sumavać»), kamandyravać (a nie «kamandavać»), mankiravać (a nie «mankavać»), – mankiravańnie.

f) Užyvańnle zyčnych pierad jotavanymi hałosnymi.

Praviła 129. 1) U inšamoŭnych słovach huki 1, n pierad jotavanymi hałosnymi źmiakčajucca: reljef, bareljef, Viljam, biljard, kańjunktura, kańjuhacyja, kańjak, peńjuar, Ńjuton, Ńju-Jork.

2) Inšyja huki pierad jotavanymi hałosnymi nie źmiakčajucca: adjutant, abjekt, subjekt, kurjer, barjer, karjera, arjerhard, Tjer i inš.

Uvaha. Słovy: batallon, millon, medallon, pavillon zhodna z francuskim napisańniem, jakoje zachoŭvajecca, napr., i u niamieckaj movie, pišucca praz padvojnaje ll.

C. PRAVAPIS SOBSKICH (UŁASNYCH) IMIEŃNIAŬ, PROŹVIŠČAŬ I HIEAHRAFIČNYCH NAZOVAŬ:

a) biełaruskich.

Praviła 130. 1) Biełaruskija sobskija (ułasnyja) imieńni, proźviščy i hieahrafičnyja nazovy, zapisvajucca pavodla biełaruskaha pravapisu z zachavańniem miascovych asablivasciaŭ, jakija nie supiarečać litaraturnamu vymaŭleńniu, napr.: Strałkoŭski (a nie Strełkoŭski), Tryhubaŭ (a nie Trehubaŭ), Rabcevič (a nie Riabcevič), Piatuchoŭski (a nie Piotuchoŭski), Vajavodzki (a nie Vajavudzki), Hryboŭski (a nie Gžyboŭski), Hančarenka, Arciamiuk, Fiedarovič.

Miensk, Viciebsk, Połacak, Słucak, Vorša, Mahileŭ, Rahačeŭ, Amścisłaŭ, Mikałajeŭščyna (a nie Mikałajeŭščyzna), Mazyr, Rečyca, Białaruč, Biaroza, Dziamidaŭ, Žytkavičy, Jeziaryšča, Pcič, Buda-Kašaloŭskaja, Čyrvonapolle.

2) Žanockija proźviščy u aficyjalnych dakumentach pišucca pa mužu, za vyniatkam katehoryjaŭ proźviščaŭ-prymietnikaŭ, jakija pišucca u žanočym rodzie: Hanna Rabcevič, Nadzieja Arciamiuk, Volha Hančarenka.

U takich vypadkach proźvišča pišacca biaz źmieny va usich skłonach: z Hannaju Rabcevič, u Volhi Hančarenka i h. d.

Ale: Juzefa Kiernažyckaja, Natalla Vierabjova, z Juzefaju Kiernažyckaju, u Natalli Vierabjovaj.

3) Taksama pa baćku pišucca u aficyjalnych dakumentach proźviščy synoŭ i dačok, choć u zvyčajnym abychodku užyvajucca proźviščy synoŭ z sufiksami -onak, -ščyk, a dačok – z sufiksam -anka: Ihnat Kuleŭski (a nia Kuleŭščyk), Jazep Babčonka (a nie Babčonak), Michał Daŭhała (a nie Daŭhalonak) i h. d.

Ahata Ciškievič (a nie Ciškievičanka), Alena Daŭhała (a nie Daŭhalanka) i h. d.

4) U dakumentach i aficyjalnym abychodku, u tym liku i u navučalnych ustanovach, zamiž łaskalna-pamianšalnych imieńniaŭ ludziej užyvajucca nie źmianšalnyja biełaruskija miascovyja formy, jak napr.:

nie	Aleś	a	Alaksandar
,,	Antoś	,,	Anton
,,	Vinceś	,,	Vincent
,,	Ihnaś	,,	Ihnat
,,	Michaś	,,	Michał, Michal, Michajła
,,	Juzik	,,	Jazep
,,	Jurka	,,	Jury
,,	Jaś,Jaśka	,,	Jan, Ivan
,,	Sciopka	,,	Śćiapan
,,	Volka	a	Volha
,,	Kasia	,,	Kaciaryna, Kataryna
,,	Maryla, Marysia	,,	Maryja
,,	Alesia	,,	Alaksandra
,,	Antola	,,	Antanina
,,	Nadzia	,,	Nadzieja
,,	Jeŭka	,,	Jeva
,,	Juzia	,,	Juzefa
,,	Hanula	,,	Hanna
,,	Justa	,,	Justyna

a taksama pisać: Bazyl, Vasil; Todar, Tamaš, Apanas, Mikoła, Mikodym, Natalla, Paŭlina, Pruzyna, Synkleta.

b) inšasłavianskich.

Praviła 131. Inšasłavianskija imieńni, proźviščy i hieahrafičnyja nazovy zapisvajucca biełaruskim pravapisam z pieradačaju: 1) akańnia, 2) zaćviardziełych zyčnych, 3) dziekańnia i ciekańnia, 4) ŭ (nieskladovaha) pamiž słova paśla hałosnaha pierad zyčnym i u kancy słovaŭ i 5) biełaruskich kančatkau^, napr.: Katlareŭski (a nie Kotlarevskyj), Sakałoŭ (a nie Sokołav), Rabcoŭ (a nie Riabcov), Čałkašoŭ (a nie Čełkašov), Šyškoŭ (a nia Šiškov), Šaŭčenka (a nia Šievčienko), Cichanaŭ (a nia Tichanov), Dzierkačoŭ (a nie Dierkačev), a taksama: Mikłošyč, Kara-Džordževič,

Karadžyč, Pozdnyšaŭ, Kastrama, Razań, Žytomir, Ćvier, Uladzikaŭkaz, Pabijancy i h. d.

Uvaha. Inšaja fanetyzacyja inšasłavianskich ułasnych imieńniaŭ i proźviščaŭ nie dapuščajecca:

Tałstoj (a nie Taŭsty), Udałoj (a nie Udały), Vołkaŭ (a nie Voŭkaŭ), Pozdnyšaŭ (a nia Poznyšaŭ), Postnikaŭ (a nia Pośnikaŭ), Sčastliŭcaŭ (a nie Ščaśliŭcaŭ), Bierdnikaŭ (a nia Biernikaŭ), Nikitski (a nia Mikicki), Ruzski (a nia Ruski) i h. d.

c) inšamoŭnych.

Praviła 132. Inšamoŭnyja (niesłavianskija) imieńni i proźviščy i hieahrafičnyja nazovy zapisvajucca pavodla biełaruskaha pravapisu napisańnia inšamoŭnych słovaŭ.

Afelija, Afenbach, Aranijenbaŭm (prav. 110).

Karuzo, Lokarno, Anuncyjo, Razaryjo, Longfelo, Emilijo, Antaryjo (praviła 111).

Versal, Senehal, Filodelfija, Hierhard, Hietynhien, Kapenhahien, Palermo, Kaledonija, Hehiel, Teheran (prav. 112).

Maljer, Tjer, Žuśje, Tardje (prav. 114).

Cymervald, Rym, Ryha, Šyraz (prav. 115).

Azija, Aspazija, Persija (prav. 115).

Miuzeta, Duklo, Dusaldorf, Turynhija (prav. 116).

Usury (raka), respublika Uruhvaj3 (prav. 117).

Aŭerbach, Aŭsterlic, Šapenhaŭer, Nordaŭ, Faŭst, Bičer-Stoŭ (prav. 119).

Fojerbach (prav. 120).

Lajbcyh, Lajbnic, Rajn, Slajcher, Ajehenvald (prav. 121).

Londan, Lokarno, Brusel, Mišel, Pol, Zala (prav. 122, 123).

Todar, Ateny, Teador (prav. 124).

Uvaha. Na vypadak dakładniejšaje pieradačy nieslavianskich i słavianskich (inšamoŭnych) imieńniaŭ, proźviščaŭ i hieahrafičnych nazovaŭ, pieravazna mała viedamych i mała pašyranych, dapuščajecca i aŭtentyčnaje napisańnie.

ČASTKA III.

A. PRAVAPIS ZNAKAŬ PRYPYNKU.

§ 1. Punkt (.)

Praviła 1. Punkt stavicca:

1) U kancy apaviadalnaha skazu; punkt stavicca i pierad złučnikami i, a, ale, kali imi pačynajecca novy samastojny skaz: Cicha, Hłucha. Choć-by zyk čałaviečaha hołasu. I niejkaja žuda abchapiła Andreja.

Mocna śpić uzimku šyrokaja raka. Hladziš i zdajecca, jana miortvaja. Ale heta tolki zdajecca... Žyvie raka.

U navalnicu na sercy i bojazna, i niejak viasioła razam. A chmara usio čarnieje. Vakoł paciamnieła.

2) Punkt stavicca pry skaračeńni viedamaha słova, pryčym skaračeńnie słova robicca paśla zyčnaha: 5 rub. (rubloŭ), 1942 h. (hod), i h. d. (i hetak dalej).

3) Pry aznačeńni skaročanaha imia (inicyjałami) užyvajucca pieršyja litary imieńniaŭ i paśla ich stavicca punkt:

A. Harun, M. Zarecki, J. Losik.

§ 2. Kličnik (!)

Praviła 2. Kličnik stavicca:

1) U kancy kličnaha skazu: Ty, zialonaja dubrova, raśćvitaj i šumieci dobraj sławaj pačynaj!

Kraju moj rodny, stolki ty znosiŭ niadoli! Och, jak miła, viesialeńka u rodnieńkim kutočku!

2) Paśla skazaŭ, jakija vyražajuć zahad ci prośbu, kali jany vymaŭlajucca z kličnaj intanacyjaj: Pryjdzi pad viečar ty na pole dy palubujsia im, sakole!

Hej, za rabotu, braćci, skarej!

Začyniajcie ščylna dz’viery!

Za praŭdu, za ščaście, za lepšuju dolu vazmisia, moj druža, pastoj!

Oj koniu, moj koniu, zahraj pada mnoju!

3) Paśla zvarotkaŭ abo vykličnikau^: Braty! Chaj kažny paśpiašaje – adno nam dumać i rabić!

Viasna, viasna! Nie dla mianie ty.

Trach-trach! – čuvać z vysokaha boru.

Les! Ab čym šumiać viaršyny? Les! Što šepčaš, viekavy?

§ 3. Pytalnik (?)

Praviła 3. Pytalnik stavicca paśla pytalnaha skazu: Ci nia viecier heta zvonki ŭ tonkich ziołkach šapacić?

Abo mo suchi, vysoki la raki čarot šumić? Chto u prypar daždžu nia rad?

Uvaha. U vypadkach złučeńnia pytalna-kličnaj intanacyi staviacca abodvy znaki – pytalnik i kličnik: Kudy tolki dumka matku nia zanosić?!

Što jość na s’viecie milej za ciabie, uzrost maladoha žyćcia?!

§ 4. Šmatkropje (...)

Praviła 4. Šmatkropje stavicca:

1) dla aznačeńnia pierarvanaj abo niaskončanaje movy:

Heta praŭda... Zyćcio samo pakazvaje, kiruje... Ludzi, što drobnyja častki mahutnaj, vializnaj mašyny... Zakon, nieparušany zakon žyćcia... (M. Zarecki).

Ty užo uchodziš, bracie u hody... Kolki tabie budzie?

2) Šmatkropje stavicca, kali pryvodziać cytatu nie z pačatku skazu, abo praciah cytujecca nia poŭnaściu:

«Na Niamizie snapy ścieluć halavami», uspaininaje piaśniar «Słova ab pałku Iharavym», ... «žyćcio kładuć na taku... Niamihi kryvavyja bierahi nie dabrom byli zasiejany».

§ 5. Koska (,)

Praviła 5. Koska stavicca u skazie:

1) a) Dla addzialeńnia adnolkavych čaścinaŭ skazu, kali jany nia źviazanyja niepaŭtornymi złučnikami: i, dy (=i), abo, ei; kali-ž adnolkavyja čaściny skazu źviazvajucca hetymi złučnikami, dyk koska nia stavicca: Vosien chałodnaja, čornaja, chmurnaja suniecca cicha, niačutna štodnia.

Kruhom krucić zavirucha, hulaje, šumić.

Staić mašyna, hrozna dyša i sivym dymam ciažka pyša.

Stohnie, plača i hałosić zavirucha złaja.

Žyta sušać na soncy ci doma na piečy dy mieluć u žornach abo u młynie.

b) Kali adnolkavyja čaściny skazu źviazvajucca pau^tornymi złučnikami, dyk pamiž imi koska stavicca: To lasok, to łuh, to pole, to łužok zialony.

U rańniuju viasnu ni u poli, ni u lesie niama ni jahad, ni hryboŭ.

c) Kali adnolkavyja čaściny skazu zviazanyja złučnikami a, ale, dy (=ale), dyk jany addzialajucca koskaju: Bolej słuchaj, a mieniej havary.

Žyta zlažyli, dy nie nadoŭha.

Sonca jašče nie uzychodziła, ale užo paviejala chaładkom.

Idzi, dy nia baŭsia.

2) Dla vydzialeńnia zvarotkaŭ: Soniejka, čamu Janava nočka nievialička?

Śpi, moj maleńki synočak!

Hlań ty, słaŭny uladar, na paletki svaje!

Hej ty, Nioman, naša reka!

Ech ty, razvodziejka, ech ty, burlivaje!

Nia kukuj ty, šeraja ziaziula, sumnym hukam u bary! (M. Bahdanovič).

3) Dla vydzialeńnia pabočnych słovaŭ i skazaŭ, kali nie vydzialajucca dužkami abo praciažnikami: Napišy mnie, kali laska, pisiamko da chaty!

Oj, vidać, na navalnicu zranku prypiakaje!

Na vialikaj, znać, byŭ zhubie u dalokaj staranie.

Och, papłyŭ-by ja, zdajecca, chmarki razam z vami!

4) Koska stavicca dla vydzialeńnia vykličnikaŭ, kali paśla nie staić kličnik: „Ech, čas kaśby, viasioly čas!

Ach, jak strełka marudna idzie!

Viasna, viasna! O, kolki u tabie ščaścia! O, kolki radaści prynosiš ty z saboj!

„Oho-ho-ho, brat!“ – dziadźka kaža – „Ciapier zima napeŭna laža“.

Uvaha. Kali vykličnaje słova ciesna zviazana u vymaŭleńni z inšymi słovami, dyk koska paśla hetaha słova nia stavicca:

Hej ty, Nioman, bystry Nioman,

Kolki dum ty mnie nahnaŭ!

Oj ty, viecier, nia šumi, nie spiavaj tak nudna!

Ech ty, razvodziejka,

Ech ty, burlivaje!

5) Koska stavicca paśla admoŭnych i paćviardžalnych dapamožnikaŭ nie, tak, ale:

Nie, nia hetaha ja spadziavaŭsia!

Tak, tak, inačaj byvała: nie nazyvaŭsia zabytym moj kraj.

Ale, heta było tak.

6) Koska stavicca dla vydzialeńnia adasobnienych aznačeńniaŭ i dziejaprymietnych zvarotaŭ, kali jany stajać paśla słova, da jakoha adnosiacca: Adny tolki stahi, paryžełyja ad sonca, stajali pa hrudočkach.

Taŭstyja, staryja chvoji, abrosłyja mocham, hareli, jak śviečki.

Dzied, zvyčajna vielmi havarki, ciapier maŭčaŭ.

Les, atuleny zmrokam i cišynioj, stajaŭ niaruchoma.

Paabapał darohi staić les, sivy ad inieju.

Uvaha. Prymietnyja i dziejaprymietnyja zvaroty pierad słovami, da jakoha adnosiacca, addzialajucca koskami, kali možna pastavić dziejaprysłoŭji – budučy, ci byŭšy:

Poŭny novych sił i śvietłych nadziejaŭ, ja śmieła išoŭ napierad.

Hustoj apranuty listvoj, štoś šepčuć vierby miž saboj.

7) Pry dziejaprysłoŭnych słovazłučeńniach:

Hallo spuściŭšy nad parkanam,

Rasła tut hruška z tonkim stanam,

A kala chaty, u sadočku,

Schiliušyś cichieńka ŭ kutočku,

Stajali vierby dz’vie staryja.

Ciažkija chmary paŭźli pa šerym niebie i, vyciahnuušy svaje lapy, padpaŭzali da sonca.

Ziabnuć vierby na marozie, prytuliŭšysia k strasie.

Uvaha. Dziejaprysloŭji biez dadanych słovaŭ koskami nie vydzialajucca: U chvoraha pytajuć, a zdarovamu nia pytaŭšy dajuć.

Chto z vas hulajučy nie uźbiahaŭ na kruhłyja horki murašniku?

8) Dla vydzialeńnia adasobnienaha prydatku, kali jon nie vydzialajecca praciažnikam: Pralacieła borzda leta, naša śvietłaja para.

Z poŭnačy, choładu, sivieru bujnaha, husi na poŭdzień laciać.

Hryška, chłopčyk nievialički, vyšau^ z chaty u pole.

Mnie tyja kazki i lehiendy, hłybokaj spadčyny dary dziadula-lirnik padaryŭ.

Kali prydatak złučajecca z aznačalnym słovam takimi słovami jak: abo, ci, navat, asabliva, heta značyć i inšymi, dyk pierad hetymi słovami stavicca koska: Pa mory chodziać karabli, abo vialikija parachody.

Jaryna, asabliva pšanica, sioleta była vielmi umałotnaja.

U pou^dzień, u samuju śpieku, navat liścio asiny nie varušyłasia.

Step, ci biaźlesnaja raŭnina, šyroka raśściłałasia pierad našymi vačyma.

9) Dla vydzialeńnia adasoblenych akaličnaściaŭ, jakija pajaśniajuć papiarednija akaličnaści: A tam, proci sonca, znoŭ poŭzali chmarki.

Na pryhumieńni, poruč z sadam, pavieć z humnom stajała radam.

Kaliści, daŭnym-daŭno, praz usiu Eŭropu prajšli ledaviki.

Tam, uhary, nad hałavoju, biahuć vahony čaradoju.

Ranicaj, chaładkom, iści było dobra.

Doŭha, navat cełyja hady, čuvać pach lasnoha pažaru.

10) Koska stavicca dla raździaleńnia składana-złučanych skazaŭ sa złučnikami abo karotkich: Nia strašyć ściužaj tam zima, ni złych marozaŭ tam niama, a kraski viečna tam rastuć, u hajach ptuški tam piajuć.

Śviščuć ptuški nad bałotam, až hamonić les i haj.

Lacić i busieł i žuraŭ, i drozd zapieŭ i zaśvistaŭ.

Kinulisia pieršyja bujnyja kropli, i doždž paliŭsia, jak z viadra.

Sonca ščyra raźlivała blesk haračy i ciapło, pole žyćciem trapiatała, usio śpiavała i ćviło.

Nikła žyćcie ŭ lesie šumnym,
Ahalaŭsia tvar ziamli,
I lacieli z krykam sumnym
Nad bałotam žuraŭli.

11) Koska pišacca dla addzialeńnia dadanych skazaŭ sa złučnikami ad hałoŭnych: Nia šukajcie kvietak ŭ poli, jak viasna k nam nia pryjšła.

Lublu ja darohi, što lehli miž hor, i hrušy staryja, što ŭ žycic šumiać.

Za chataj pole pačynałaś, dzie žyta choraša hajdałaś i ros jačmień, avios i hrečka.

Tymčasam pad ziamloju, dzie krepka splałosia jaho (duba) kareńnie, žyło šmat maleńkich złośnikaŭ, jakija dzień i noč viali pilnuju pracu.

12) Dla addzialeńnia niapoŭnych skazaŭ sa złučnikami: jak, byccam-by, jak-by, pavodla i inš.: Jak lohki dym, jak lohki par, rastali ŭ niebie kučy chmar.

Spakoju tut Michał nia znaje,
Jak-by na koły vada taja,
Idzie dy jdzie Michai ŭ abchody.

I kožny viesieł, lohki, jak ptaška, choć usiaki pracuje, jak taja muraška.

Śnieh bliščyć, jak chałodnaja stal.

13) Koskaju nie addzialajucca adnolkavyja dadanyja skazy, źviazanyja złučnikami: i, dy (= i), abo:

Dobra było prysłuchoŭvacca, jak šarachcić asaka pad vadzianymi strumieńniami, jak abarviecca kamienčyk z vysokaje kručy i upadzie u vadu dy pryŭskočyć ščupak z vady u pahoni za pałachlivaju rybkaju.

Jak luba na s’viecie, kali kroŭ bujanić u sercy abo kali dumki krosny snujuć z pažadańniaŭ burlivych.

Prysłuchoŭvaŭsia Jaśka Žyhała, jak pradajecca ziamla i kupla jakija vyhady kazała, jak tam uradžajna ziamla.

§ 6. Kropka z koskaju (;)

Praviła 6. 1) Kropka z koskaju užyvajecca dla raździaleńnia adnolkavych čaścinaŭ skazu, kali jahonyja čaściny značna pašyrany, asabliva, kali u ich užo jość koska:

Padarožny raskazaŭ ludziam ab pracy i vialikich turbotach, im pieraniesienych; ab vysyni tych hor, jakija jon bačyŭ; ab hlebie u tych krajoch, nadzvyčajna uradlivaj; pra zviaroŭ i ptušak, nieviadomych u našym kraji; pra ludziej z niepadobnaj, inakšaju havorkaju.

2) Kropka z koskaju užyvajecca pamiž składanazłučanymi skazami, kali jany pašyranyja abo u vadnym z ich jość koska, ci jany davoli samastojnyja pavodla značeńnia:

Cicha Nioman kałychaŭsia
u vysokich bierahoch;
dub mahutny adbivaŭsia
ŭ jaho drobnych hrabianioch.

Žaryć sonca biaz litości, varam pyša ad paloŭ; trecca žyta ŭ pył na proście; ziernie syplecca daloŭ.

Paścichali ptušak spievy; paskidali liście drevy; źnikli kvietki na paloch; pachavalis ludzi ŭ chaty; sumna les hladzić kašłaty; žoŭty list uvieś paloh.

Sonca ščyra raźlivała blesk haračy i ciapło; pole žyćciem trapiatala; ŭsio śpiavała i ćviło.

3) Kropka z koskaju užyvajecca dla raździaleńnia adnolkavych dadanych skazaŭ, asabliva, kali u ich užo jość koski:

Kali vasieńnija naviny
Žmianili sad; kali z biaroz
Rvaŭ liście viecier, a maroz,
Naliŭšy jahady rabiny,
Travu hubiŭ, i my nahoj
Ŭzryvali prełych liściaŭ słoj;
Kali patrochu иyrvanieli
Čaromcha, lipa, strojny klon,
A hniozdy zmroиnyja varon
Miž hołaha halla čarnieli,
I hrozny viečaru pažar
Pałaŭ miž bura-sivych chmar;
Kali vasieńni viecier dzika
Stahnaŭ i hłucha pa načach
Hrymieŭ u naš žalezny dach, –
Tady da leta Veranika.
Ad nas źnikała ŭ instytut,
I nia budziła zhadak tut.
M. Bahdanovič.

§ 7. Dvukropje (:)

Praviła 7. Dvukropje stavicca:

1) Pierad adnolkavymi čaścinami skazu, kali jany stajać paśla abahulniajučych słovaŭ:

I ŭ Symonki prad vačyma
ŭstali rodnyja kutki:
chata baćkava, radzima,
žyćcia ranicy dziańki.

U kažny mih kania-čyhunki źjaŭlalisia novyja malunki: słupy mihcieli vierstavyja, darožki, ściežački kryvyja, lasy, hajočki vynikali, i cerkvy viezami bliščali.

2) U złučanych skazach, kali adzin skaz pajaśniaje druhi, abo kali prapuščany pajaśnialnyja słovy ci pryčynavyja złučniki: Zatupacieli pa humnach capy: heta ludzi małociać zbožža.

Navat volnaje pavietra słužyć čałavieku: viecier krucić krylle u vietraku i nadzimaje vietrazi na karabloch.

Voś na s’viecie jak byvaje: chto pracuje, toj i maje.

Sadok byŭ, praŭda, nievialički: dz’vie viarbiny dy try dzički.

Pryjšła para kasavicy: treba bracca za kaśbu.

Ja ich nia vablu svajoju krasoju: viecier inakšy im dźmie ŭ hałavie.

Nie schavajessia, śnieh, ad sonca: usiudy jano ciabie znojdzie.

Nad kałyskaj matka nočku karataje: chvoraha synočka ciešyć, zabaŭlaje.

3) Pierad prostaju movaju (abo cytataju), kali jana idzie pa słovach aŭtara, jakija pakazvajuć, kamu mova naležyć:

Pryjšoŭ voŭk da kavala u kuźniu dy kaža: «Pierakuj, kaval, moj jazyk na jahniačy».

Papałasia lisica u pastku dy kaža: «Jašče nia pozna, a daviadziecca načavać tut».

Na kazańnie baćki adkazaŭ Ihnatka: «Budu ja vučycca, jak ty kažaš, tatka».

§ 8. Praciažnlk (–)

Praviła 8. Praciažnik stavicca:

1) Pamiž dziejnikam i vykaźnikam, kali vykaznik vyražany pradmietnikam u nazoŭnym skłonie, a dziejasłoŭ-źviazka prapuščany:

Słova – viecier, a piśmo – hrunt.

Ataŭka – sienu prybaŭka.

Lišniaja nitka – pałatnu zavada.

Hrom dla sielanina – lepšaja muzyka na s’viecie.

Uvaha 1. Kali dziejnik vyrazany asabovym zajmieńnikam, praciažnik moźa nia stavicca: Jon vučań 6-je klasy. Ja nastaŭnik narodnaje škoły.

Uvaha 2. Kali pamiž dziejnikam i vykaznikam-pradmietnikam ustaŭleny zajmieńnik heta, praciažnik stavicca pierad im: Vieda – heta vialikaja siła.

2) Paśla adnolkavych čaścinaŭ skazu, kali dalej jość abahulniajučyja słovy:

Chata i sieni, łava i pieč – usio nia tak, jak doma.

I hety smahaj les zasłany,
i rodny Nioman i kurhany,
i chvajniaki, i hrudy ŭ poli –
ŭsio blizka sercu jaho stała.

3) U biazzłučnikavym składanym skazie, a) kali pieršy skaz vyražaje umovu abo čas; b) kałi treba pieradać chutki pierachod ad adnaho dziejańnia da druhoha ci c) kali pamiž skazami jość suproćstaŭleńnie:

a) Zaradziła miatlica – chlebu pałavica. Budzie para – vyraście trava.
b) Vyjšła matka, płač pačuła, bačyć – ich słužaka. Tolki pieršyja pieŭni prapiajali, jak čuju – niechta jedzie na maju ataŭku.
c) Nia ja jamu – jon dla mianie padmohaj byŭ.
4) Praciažnik moža stavicca dla vydzialeńnia słovaŭ aŭtara, kali jany ustaŭlenyja u prostuju movu i pieradajucca u ciapierašnim časie:
«Ja» – kaža adna kapielka – «była potam pracavitaha sielanina».
«Ja była ślazoju maci» – kaža druhaja.
5) Kali prostaja mova pieradajecca, jak razmova dźviuch abo niekalkich asobaŭ, dyk mova kožnaha addzialajecca praciažnikam:
– Paiŭ ty kania?
– Paiŭ.
– A čamu-ž morda suchaja?
– Bo vady nie dastaŭ.
6) Pry prydatku – pradmietniku, na jaki chočuć skiravać asablivuju uvahu: Śpieradu laciać samyja razumnyja i dužyja ptuški – pravadyry.
7) Praciažnik stavicca dla vydzialenńnia pabočnaha skazu, na jaki chočuć skiravać uvahu:
Tak mora – u Hdansku ja čuvaŭ – prymčyć vadoj butelku, ablituju smałoj.
A nareščie – pomni heta –ci to vosien, viasna, leta ci zima, kab kruhłym hodam tabie jada była z miodam.
§ 9. Dužki ( )
Praviła 9. Dužki staviacca dla vydzialeńnia pabočnych słovaŭ i skazaŭ, abo kali robicca pajaśnieńnie miž inšym:
Jon ciemiŭ (razumieŭ), što heta nia tak.
Navat ahulny vyhlad jaho (dubka) tvaru (bo i dreva maje svoj tvar) mieŭ charaktar cikavaj asobnaści.
Nia viedaju, kocie (hetak mama nazyvała mianie zaŭsiody), ci usio tut praŭda napisana.
§ 10. Dvukośsie (« »)
Praviła 10. U dvukośsie stavicca:
a) prostaja mova: «Čamu? daznacca mo' i možna» – havoryć dziadźka aściarožna.
Sieŭ stary Rydan na załaty pasad dy kaža synu: «Pryłažy, synku, vucha da ziamli dy pasłuchaj, ci biažyć Dniapro».
Uvaha. U pierarvanaj ustaŭnym skazam prostaj movie dvukośsie stavicca na pačatku i na kancy kožnaj častki hetaj movy:
«Heta tolki nitki», padumała Anielka, «a dzie-ž kašulka?»

«Skažy mnie, dubie», skazała čarocina: «čamu ty nia hnieššia ad bury?»

«Nu, Aleś», za abiedam kaža baćka synu: «hodzie biehać darmajedam, kraści sadavinu».

b) Sobskija (ułasnyja) nazovy litaraturnych tvoraŭ, hazetaŭ, časopisaŭ, fabrykau^, zavodaŭ, parapłavaŭ (parachodaŭ) i inš:

«Taras na Parnasie» – paema niaviedamaha aŭtara.

U Miensku vychodziać: «Biełaruskaja Hazeta», «Hołas Vioski» i časopis «Biełaruskaja Skoła».

B. UŽYVAŃNIE ZŁUČKA (-)

Praviła 11. Złučok užyvajecca:

1) Kali prydatak-pradmietnik i toje słova, da jakoha jon adnosicca, składajuć adno paniaćcie abo kali słova užyvajecca dla pajaśnieńnia papiaredniaha: Staić hruša-siracina na miažy u poli.

Na vysokaj hare, dzie nichto nie are,
tolki ptuška-aroł dzie sadzicca, –
tam zbuduju-ŭźviadu, nizi ŭsioj naviadu,
muravanuju viežu-zvanicu.

2) U padvojnych proźviščach: Dunin-Marcinkievič, Śviatapołk-Mirski.

3) Kali słova paŭtarajecca: čuć-čuć, ledź-ledź, mała-pa-mału, raz-po-raz, kali-ni-kali.

4) Złučok pišacca u składanych prymietnikach: biełaruska-niamiecki słoŭnik, handlova-pramysłovy addzieł, paŭnočna-uschodni viecier (hl. prav. 61).

5) Złučok pišacca u składanych słovach paśla słova «paŭ», kali jano staić pierad vialikaju litaraju: paŭ-Eu^ropy, paŭ-Azii, paŭ-Miensku.

6) U składanych pryjmieńnikach: z-za, z-pad, pa-nad, pa-za.

7) Pry złučeńni roznych dapamožnych słovaŭ i častak: Rad-by dać. Kamu-b heta dać? A moj-ža ty sakolik!

A taksama: byccam-by, jak-by, voś-jak, ale: štomiesiacu, štoviečaru, štodnia, štomiesiačny, štoviačorny, štodzionny.

C. UŽYVAŃNIE VIALIKAJE LITARY.

Praviła 12. Vialikaja litara pišacca:

1) Z pačatku skazu i paśla punktu:

Rušyŭsia śnieh. Zašumieła vada. Raskavalisia reki ad lodu.

2) Paśla kličnika i pytalnika:

Oj vy, husi! Paniaśli vy za saboju leta.

Pracujma braćcia! Chaj chutčej naš ljecca pot curkom!

Što za pieśni spiavajes ty, viecier? Mnoha nudy i žalu u tvaich niamych pieśniach!... Ab čym-ža ty plačaš, svabodny vietru? Ciesna tabie tut? Mała prastoru tvaim šyrokim kryllam?!

Uvaha. Ale u prostaj movie słovy aŭtara pišucca z małoje litary i paśla kličnika abo pytalnika:

«Hej, moj konik, hej sivieńki!» nosicca pa poli. «Sto ty robiš?» pytaŭ baćka u syna.

3) Z vialikaj litary pišucca sobskija (ulasnyja) imiony i proźviščy ludziej:

Maksim Bahdanovič, Aleś Harun, Jazep Losik;

4) nazovy moraŭ, azior, haradoŭ, hor, vulic, suzorjaŭ i h. d.

Bałtyckaje mora, voziera Narač, Miensk, Połacak, Smalensk, Kaŭkaskija hory, Elbrus, Sadovaja vulica, vulica Rahniedy, Miadźviedžaje (Voz);

5) nazovy knih, hazet i časopisaŭ, fabryk, zavodaŭ i h. d.

«Skrypka Biełaruskaja», «Novaja Ziamla», «Biełaruskaja Hazeta», «Novy Šlach», «Biełaruskaja Skoła»;

6) mianiuški žyviołaŭ: Rahula, Muška, Łysy.

7) Pišucca z vialikaj litary usie słovy, jakija uvachodziać u skład nazvaŭ roznych ustanovaŭ:

Hieneralny Kamisaryjat Biełarusi, Inspektaryjat Biełaruskich Škołaŭ, Niaśviskaja Nastaŭnickaja Seminaryja, Mienski Pedahahičny Instytut i h. d.

1 Мусіць быць: pierachodziać.

2 У арыгінале: nn.

3 У арыгінале: Urahvaj.